

Analyse af det veterinære beredskabs betydning for markedsadgang for dyr og animalske produkter

Christensen, Tove; Denver, Sigrid; Hansen, Henning Otte; Lind, Kim Martin Hjorth

Publication date:
2017

Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Christensen, T., Denver, S., Hansen, H. O., & Lind, K. M. H., (2017). *Analyse af det veterinære beredskabs betydning for markedsadgang for dyr og animalske produkter*, 71 s., IFRO Udredning Nr. 2017/19

IFRO Udredning

Analyse af det veterinære beredskabs
betydning for markedsadgang for
dyr og animalske produkter

*Tove Christensen
Sigrid Denver
Henning Otte Hansen
Kim Martin Hjort Lind*

IFRO Udredning 2017 / 19

Analyse af det veterinære beredskabs betydning for markedsadgang for dyr og animalske produkter

Forfattere: Tove Christensen, Sigrid Denver, Henning Otte Hansen, Kim Martin Hjort Lind

Faglig kvalitetssikring: Jesper S. Schou

Udarbejdet for Fødevarestyrelsen i henhold til aftalen mellem Institut for Fødevare- og Ressourceøkonomi og Miljø- og Fødevareministeriet om forskningsbaseret myndighedsberedskab.

Udgivet oktober 2017

Se flere myndighedsaftalte udredninger på www.ifro.ku.dk/publikationer/ifro_serier/udredninger/

Institut for Fødevare- og Ressourceøkonomi
Københavns Universitet
Rolighedsvej 25
1958 Frederiksberg
www.ifro.ku.dk

Analyse af det veterinære beredskabs betydning for markedsadgang for dyr og animalske produkter

Indhold

Forord	3
Sammendrag.....	4
Summary.....	11
1 Baggrund og formål	18
2 Metode	21
2.1 Data og analyse	21
2.1.1 Litteraturstudie.....	21
2.1.2 Interviews og spørgeskema	21
2.2 Afgrænsning og begrænsninger	24
2.3 Begrebsafklaring	25
3. Resultater	26
3.1 Litteraturstudie.....	26
3.1.1 Udenlandske studier.....	26
3.1.2 Danske forhold	27
3.2 Resultat og diskussion af interview og spørgeskemabesvarelser	32
3.2.1 Opfattelse af det veterinære beredskab	32
3.2.2 Det veterinære beredskabs betydning for markedsadgang.....	35
3.2.3 Det veterinære beredskabs betydning for genåbning af markeder.....	42
3.2.4 To scenarier for det veterinære beredskabs værdi for eksport af dyr og animalske produkter.....	47
4 Opsamling.....	49
Litteratur.....	51
Bilag 1. Væsentlige drivkræfter for markedsadgang for dansk svinekød og mejeriprodukter	53
Bilag 2. Deltagende eksperter	54

Bilag 3. Spørgeskema.....	55
Bilag 4. Proces for udarbejdelse af spørgeskema.....	61
Bilag 5. Hvad forbindes med det danske veterinære beredskab?	62
Bilag 6. Faktorer der måske kan forbindes med det veterinære beredskab – og hvor godt de fungerer	63
Bilag 7. Krav til veterinære forhold udover OIE.....	64
Bilag 8. Faktorer med betydning for markedsadgang	65
Bilag 9. Faktorer med betydning for markedsadgang	66
Bilag 10. Faktorer med betydning for priser på eksportmarkeder.....	67
Bilag 11. Faktorer med betydning for genåbning af markeder	68
Bilag 12. Faktorer med betydning for genåbning af adgang til verdensmarkedet efter et udbrud.....	69
Bilag 13. Vurdering af prisfald ved MKS-udbrud	70
Bilag 14. Forbedringsmuligheder for det veterinære beredskab	71

Forord

I nærværende rapport fremlægges resultaterne af en opgave, der er udført for Fødevarestyrelsen. Projektet er gennemført i henhold til samarbejdsaftalen mellem Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri og Institut for Fødevare- og Ressourceøkonomi (IFRO), Københavns Universitet. Faglig kvalitetssikring er foretaget af Jesper S. Schou.

Formålet med opgaven har været at undersøge vigtigheden af det veterinære beredskab og markedsføringen heraf for henholdsvis adgang til eksportmarkeder (inden for og uden for EU), og for hvor hurtigt markedsadgang kan genetableres efter et udbrud af mund- og klovsyge.

Vi vil gerne rette en stor tak til vores følgegruppe for deres engagement og hjælpsomhed og for at dele ud af deres viden om emnet. Følgegruppen bestod af

- Lis Alban, Fødevaresikkerhed, veterinære forhold & risikoanalyse, Landbrug & Fødevarer samt Institut for Produktionsdyr og Heste, Københavns Universitet
- Hans Houe, Sektion for Dyrevelfærd og Sygdomsbekæmpelse, Institut for Produktionsdyr og Heste, Københavns Universitet
- Sten Mortensen, Afdeling for Dyresundhed, Fødevarestyrelsen
- Erik Rattenborg, SEGES Kvæg
- Trine Vig Tamstorf, Fødevare- og veterinærpolitik, Landbrug & Fødevarer
- Anette Boklund, DTU Veterinærinstituttet
- Mathias Borritz Milfeldt/Mathilde Mammen, Miljø- og Fødevareministeriet.

Ansaret for rapportens indhold og konklusioner er alene forfatterens.

*Jeg har altid syntes, at betydningen af det veterinære beredskab for eksport på mange måder var et undervurderet fænomen i vores internationale markedsføring, da det netop er afgørende for vores kunders tillid til hele den danske fødevareproduktion.
(Steen Steensen, tidligere statskonsulent)*

oktober 2017

Institut for Fødevare- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet

Sammendrag

Formål med rapporten

Formålet med opgaven har været at undersøge vigtigheden af det veterinære beredskab og markedsføringen heraf for henholdsvis adgang til eksportmarkeder (inden for og uden for EU) og for genetablering af markedsadgang efter et udbrud af mund- og klovsyge (MKS).

Baggrund

Muligheden for dansk eksport af dyr og animalske fødevarer er blandt andet betinget af, at dansk landbrug kan holde sig fri for en række ondartede smitsomme sygdomme såsom MKS og svinepest. Handel foregår ofte over store afstande og med flere mellemlid. Derfor må eksport til lande uden for EU (også kaldt tredjelande) forventes bl.a. at afhænge af, hvilken grad af tillid der hersker mellem handelspartnerne, samt hvilke ressourcer der lægges i at udbrede kendskab til de danske veterinære forhold til handelspartnerne. Som følge af EU-aftalen om det indre marked, er der uhindret markedsadgang til de andre EU-lande, hvis EU's retningslinjer for samhandel inden for EU og krav til dyresundhed efterkommes. Det er således især adgang til eksportmarkederne uden for EU, der har været i fokus i nærværende studie. Ved udbrud af eksempelvis MKS er der et internationalt samarbejde om procedurer for øjeblikkelig eksportstop og for en efterfølgende erklæring af MKS-frihed, efter epidemien er slået ned. På EU-niveau under Den Stående Komité for Planter, Dyr, Fødevarer og Foder (SCoPAFF) er den officielle beslutning om MKS-frihed i et område ensbetydende med, at handel mellem medlemslande kan genoptages på normale vilkår, så snart beslutningen er truffet. Derudover er der i EU-reglerne visse muligheder for fortsat eksport til andre lande i EU fra de dele af landet, som ikke har udbrud af MKS. På WTO-niveau er det i henhold til SPS-aftalen The World Organization for Animal Health (OIE), der fastlægger standarderne for international handel med levende dyr og animalske produkter. OIE's regler specificerer, at den officielle erklæring af MKS-frihed kan opnås tre måneder efter det sidste udbrud i landet. Det er således første del af processen til genåbning af markeder. Om tredjelandene rent faktisk genoptager handel, er en sag mellem de enkelte lande og mellem virksomhederne i de enkelte lande. Der kan være en række faktorer, der har betydning for importlandes beslutninger om genåbning af markedsadgang – og for beslutninger om handel med animalske produkter i det hele taget. I rapporten er danske interessenters syn på sådanne faktorer blevet undersøgt.

Projektet blev gennemført i henhold til samarbejdsaftalen mellem Miljø- og Fødevareministeriet og Institut for Fødevare- og Ressourceøkonomi (IFRO), Københavns Universitet.

Metode

Data

Analysen var så vidt muligt målrettet danske interessenter med erfaring inden for eksport af dyr og animalske produkter samt mod MKS i både erhvervet og hos myndighederne. Studiet blev

gennemført som et litteraturstudie kædet sammen med en eksplorativ kvalitativ analyse af de væsentlige interessenters syn på forskningsspørgsmålet. Den primære dataindsamling involverede i alt 33 eksperter og bestod af tre typer data:

- fokusgruppemøde med statskonsulenter
- skriftligt spørgeskema besvaret af 17 personer
- 12 personlige interviews til uddybning af spørgeskemabesvarelser eller inddragelse af specifik viden.

Primærdata fremgår af tabel 0.1.

Tabel 0.1. Oversigt over deltagende eksperter fordelt på institutioner

	I alt	Fokusgruppe	Modtaget/returneret spørgeskema	Interview/mail
Statskonsulenter + vækstrådgivere	9	5	8/6	3
Tidligere statskonsulenter	2		1/1	1
Fødevarestyrelsen	2	2	2/0	2
Landbrug & Fødevarer (LF)	6		5/2	6
Virksomheder	7		7/5	
Følgegruppe	7		7/3	
I alt	33	7	30/17	12

Note: I alt 33 eksperter deltog (nogle deltog i flere aktiviteter). 17 ud af 30 personer besvarede det udsendte spørgeskema. En statskonsulent deltog i indledende formulering af spørgeskema, men fik ikke det endelige spørgeskema. En tidligere statskonsulent blev interviewet i stedet for at besvare et spørgeskema. De 12 interviews omfatter både mailkorrespondance, face to face-interviews og telefoniske interviews. Gengivelse af tabel 2.1.

Begrænsninger

Der blev fokuseret på betydningen af det veterinære beredskab – og markedsføringen heraf – for eksport. I analysen var der ikke fokus på omkostninger ved et eventuelt MKS-udbrud (se eksempelvis Halasa et al. 2015) eller på at identificere veterinærfaglige forbedringsmuligheder af beredskabet i forhold til beskyttelse mod introduktion af smitte og smittespredning (her henvises til eksempelvis Denver et al. 2016a). Produkter, der blev inddraget i analysen, var afgrænset til oksekød, mejeriprodukter, svinekød samt levende svin og kreaturer. I teksten er der skelnet mellem eksport til lande inden for EU (også kaldt samhandel) og eksport til lande uden for EU (ofte blot kaldt 'eksport', hvis 'samhandel' bruges om eksport inden for EU).

Resultater

Definition af markedsføring af det veterinære beredskab

Markedsføring af det veterinære beredskab blev her defineret som det arbejde, der udføres i forbindelse med udbredelse af kendskab til det veterinære beredskab, men som ikke direkte indgår som en del af det veterinære beredskabs aktiviteter. Markedsføring omfatter aktiviteter, der refererer til det veterinære beredskab i forbindelse med eksempelvis åbning, vedligeholdelse eller genåbning af markeder eller forhindring af, at markeder lukker. Sådanne markedsføringsaktiviteter

udføres i større eller mindre omfang af statskonsulenter, vækstrådgivere, Fødevarestyrelsen (FVST), erhvervet og forskere. Flere parter bidrager således til markedsføring af det veterinære beredskab uden at være en del af selve beredskabet.

Opfattelser af det veterinære beredskab

Effektiv håndtering af udbrud er kernen i det veterinære beredskabs aktiviteter. Herudover fremgår det af Fødevarestyrelsens hjemmeside¹, at det veterinære beredskab omfatter både aktiviteter, der forebygger udbrud og videresmitte af en række smitsomme sygdomme i fredstid, samt aktiviteter knyttet til håndtering af udbrud. Den præcise formulering er som følger:

”Det veterinære beredskab omfatter ca. 80 sygdomme hos husdyr, hvoraf nogle kan smitte mennesker. Udbrud af husdyrsygdomme kan have store konsekvenser for dyrevelfærden, erhvervet og eksporten. Husdyrsygdommene bekæmpes af hensyn til dyrenes velfærd og fødevarer sikkerheden for at undgå faren for smitte af mennesker, opretholde eksporten af fødevarer og for at forbedre landmændenes produktionsøkonomi. Nogle af de sygdomme, som der især er fokus på, er mund- og klovesyge, svinepest, fugleinfluenza og Newcastle Disease hos fjerkræ. De danske husdyrbestande bliver i det daglige overvåget for tegn på sygdomme, og der bliver lagt vægt på forebyggelse.”

Det veterinære beredskab er således i funktion i både freds- og krisetid. Værdien af det veterinære beredskab kan opfattes som en funktion af både effektiviteten af det veterinære beredskab og af markedsføringen heraf.

Opgaver omfattet af det danske veterinære beredskab er ikke afgrænset til myndighedspersoner men involverer også erhverv samt forsknings- og uddannelsesinstitutioner. Der er en enkelt henvisning til, at beredskabet har en rolle i et hurtigt genetablering af markedsadgang efter et udbrud, mens der ikke er fundet nogen henvisninger til, at der er aktiviteter i det veterinære beredskab forbundet med åbning af nye markeder.

Det er vigtigt, hvordan det veterinære beredskab *opfattes* blandt de folk, der skal bruge det i forskellige sammenhænge. De åbne svar på spørgsmålet ”*Hvad forbinder du med det danske veterinære beredskab?*” kunne opdeles i tre kategorier af opfattelser af det veterinære beredskab grupperet i forhold til, hvad det veterinære beredskabs aktiviteter mentes at omfatte. For hver kategori blev der valgt et citat, der dækker beskrivelsen af den pågældende kategori (se tabel 0.2).

Der var blandt de deltagende eksperter ingen tilkendegivelser om, at der lå et potentiale i at styrke det veterinære beredskab i relation til at øge eksportmulighederne. Til gengæld var der en frygt for at

¹https://www.foedevarestyrelsen.dk/fvst_ansvar_opgaver/Sider/Om_det_veterinaere_beredskab.aspx

slække på beredskabet på grund af risikoen for, at det kunne gå galt, og at andre lande i så fald ville sikre sig markedsandele fremfor Danmark.

Tabel 0.2. Kategorisering af de deltagende eksperters definitioner af det veterinære beredskab

Definition	Illustrativt citat	Antal svar
Effektivitet af selve det veterinære beredskab	<i>Overvågning af forekomst af alvorlige tabsvoldende smitsomme husdyrsygdomme. Sikring mod introduktion og udbredelse af alvorlige smitsomme husdyrsygdomme. Et hurtigt og effektivt beredskab, hvis det alligevel skulle ske. (Torsten Buhl, Danske Slagtermestre)</i>	5
Både effektivitet af det veterinære beredskab og kommunikation herom	<i>Der skal være styr på tingene, klare procedurer og åbenhed. Det er meget vigtigt at vedligeholde kontakter og gøre det over lang tid. (Lene Mølsted Jensen, statskonsulent)</i>	9
Fødevarer sikkerhed	<i>Sikkerhed ved dyr, foder og fødevarer. (Anne Berg Olsen, Thise)</i>	3

Note: 17 respondents svar på spørgsmålet "Hvad forbinder du med det danske veterinære beredskab?" (åbent spørgsmål). Gengivelse af tabel 3.2.

*Kunne man slække på noget? Svært at vide om beredskabet er skåret ind til benet. Det koster dyrt, hvis det går galt.
(Steen Steensen, tidligere statskonsulent)*

Det blev vurderet af de deltagende eksperter, at danskere er gode til sporbarhed og åbenhed, og at der er tillid til det danske veterinære beredskab og det danske veterinære system i det hele taget. I forhold til åbenhed fremhævedes offentliggørelsen af mistanker om MKS-smitte, før de er be- eller afkræftet, som medvirkende til, at Danmark har ry for at have et godt og effektivt beredskab – og at offentliggørelse af mistanker om MKS-smitte er noget særligt for det danske veterinære beredskab. Herudover vurderedes det tætte samarbejde mellem myndigheder og erhverv (også omtalt som "den danske model") som værende en vigtig årsag til, at det danske veterinære beredskab mentes at have et godt ry i udlandet.

Markedsadgang

Fødevarerstyrelsens afdeling for International Handel har ansvaret for forhandlinger af adgang til nye markeder via nye veterinærcertifikater på vegne af danske virksomheder. Veterinæraftaler forhandles mest på bilateralt niveau med tredjelande. Argumentet syntes at være, at incitamenterne for at lave aftaler er større for det enkelte eksporterende EU-land end for EU. Da eksempelvis Danmark har en væsentlig eksport både til andre EU-lande og til tredjelande af især smågrise og svinekødsprodukter, mentes danske myndigheder at have en særlig interesse i gode bilaterale forhold til fx Japan og Kina.

Deltagende eksperter fra både de veterinære myndigheder og erhvervet vurderede, at for overhovedet at komme i betragtning til eksport til lande uden for EU, skal der kunne sikres fravær af ondartede smitsomme sygdomme, der skal være et effektivt kontrol- og overvågningssystem samt en høj fødevarer sikkerhed. På den baggrund konkluderedes, at et højt veterinært sundhedsniveau – herunder et velfungerende veterinært beredskab – er en nødvendighed for overhovedet at komme i betragtning til eksport af animalske produkter til lande uden for EU.

Blandt eksperterne var der enighed om, at det høje danske niveau af veterinær- og fødevarer sikkerhed, tillid til troværdige og effektive kontrollerende myndigheder, transparens og sporbarhed alle var vigtige faktorer for at opnå adgang til eksportmarkeder i tredjelande. Herudover blev markedsføring af det veterinære beredskab, åbenhed og tillid til det danske system nævnt som væsentlige faktorer for markedsadgang.

Værdien af det nuværende veterinære beredskab kan, groft vurderet, måles som værdien af dansk animalsk eksport til tredjelande. De adspurgte eksperter vurderede, at det danske veterinære beredskab har ry for at være lidt bedre end krævet af OIE og lidt bedre end de væsentligste konkurrenter – og dette har en markedsværdi i form af hurtigere adgang til nye markeder (eksempelvis salg af oksekød til Japan og svinekød til Kina).

Der blev ikke givet konkrete bud på forbedringer i det veterinære beredskab, som forventedes at ville afspejle sig i øget markedsadgang. Tværtimod tilkendegav flere eksperter (kilde A samt Jens Munk Ebbesen og Ole Meland, Landbrug & Fødevarer (LF)), at det eksisterende beredskab var tilstrækkeligt til at give den ønskede adgang til nye markeder. De involverede repræsentanter for kvæg- og svine sektoren samt myndighederne vurderede således, at der i dag ikke er relevante markeder, som er lukket for dansk eksport som følge af det nuværende veterinære beredskab.

Med det nuværende veterinære beredskab har jeg ingen eksempler på, at vi fra dansk side ikke har adgang til et potentielt og relevant eksportmarked som følge af et utilstrækkeligt dansk veterinært beredskab.

(Jens Munk Ebbesen, LF)

Resultaterne tydede ligeledes på, at hvis formålet er at øge eksport til tredjelande, så er styrkelse af markedsføring (både af det animalske produkt og af det veterinære beredskab) vigtigere end at styrke det veterinære beredskab.

De deltagende eksperter blev bedt om at angive, hvilke faktorer der havde været vigtigst for at opnå de priser, de kan opnå for deres produkter i tredjelande. Hertil angav de fleste deltagere først produktorienterede faktorer (såsom produktkvalitet, ensartethed og leveringssikkerhed), og dernæst nævntes faktorer som fødevarer sikkerhed og veterinær sikkerhed, troværdighed og sporbarhed (baseret på udsagn fra 11 deltagende eksperter).

Genåbning af markeder efter et sygdomsudbrud

Tidsaspektet, for hvornår selve beredskabet, og hvornår markedsføringen heraf, har betydning i forhold til genåbning af markeder, syntes at kunne opdeles på følgende måde:

- Frem til sidste smittede dyr er slået ned, er det hovedsagelig det veterinære beredskabs effektivitet, herunder løbende at dokumentere og kommunikere, hvad der gøres, der har betydning for genåbning af markedsadgang.
- Efter sidste smittede dyr er slået ned og frem til opnåelse af OIE's officielle erklæring af sygdomsfrihed og videre frem til markedsåbninger, har hovedsagelig markedsføringen af beredskabet betydning for genåbning af markeder.

Først og fremmest gav de deltagende eksperter udtryk for, at det er vigtigt at undgå, at en eventuel mistankesituation fører til markedslukning. De vurderede, at ressourcer til at kommunikere status og til en pro-aktiv indsats for at (gen-)etablere tilliden er vigtige.

Hvis der alligevel skulle komme et udbrud, så nævntes hurtig erkendelse af udbrud, effektiv håndtering af en epidemi herunder smitteopsporing samt åbenhed og tillid til, at myndighederne gør det rigtige, som værende meget vigtige. Herudover nævntes dokumentation for, hvad der gøres, og dokumentation for smittefrihed som meget vigtige faktorer i forhold til hurtig genetablering af markedsadgang. Der syntes således at være større fokus på effektiviteten af det veterinære beredskab i forhold til genåbning af markeder end ved markedsadgang generelt. Herudfra konkluderedes, at effektiviteten af det veterinære beredskab kan påvirke tid til genåbning af markeder. Dette er i overensstemmelse med Johnson et al. (2015), som viste, at kortere varighed på fugleinfluenzaepidemier havde en forkortende effekt på genåbning af markeder. Også den danske model – altså samarbejde mellem myndigheder og erhverv – nævntes som meget vigtig, ligesom sporbarhed og gode forbindelser mellem myndigheder nævntes som meget vigtige faktorer for genåbning af markeder efter et MKS-udbrud. Der viste sig således at være stort overlap i faktorer, der var vigtige for markedsadgang, og faktorer, der var vigtige for genåbning af markeder, men dog med større fokus på det veterinære beredskabs effektivitet i forhold til at kunne påvirke tid til genetablering af markedsadgang efter et udbrud end i forhold til at sikre adgang til nye markeder.

Svarene indikerede, at det ikke vurderedes at have nogen værdi at forbedre det veterinære beredskab, hvis formålet er at øge udlandets tillid, for tilliden til beredskabet er høj i forvejen. I relation til en udbrudssituation synes der dog at være den ekstra dimension, at det er vigtigt, at det danske veterinære beredskab fortsat kunne leve op til den tillid, der udvises fra handelspartnere.

Diskussion

Det var en begrænsning i analysen, at konklusionerne baseredes på blot 33 deltagende eksperters vurderinger (heraf 17 spørgeskemabesvarelser). Det var ligeledes en begrænsning, at der ikke var inddraget vurderinger af det danske veterinære beredskab fra modtagersiden, nemlig importører, veterinære embedsfolk mv. fra importlandene, hvilket kunne være et emne for fremtidige

undersøgelser. Ligeledes var analysen afgrænset fra en sammenligning af det danske veterinære beredskab med andre landes, hverken ift. officielle krav, dokumentation eller markedsføring.

Det var hensigten at inddrage forskelle i praksis og holdninger mellem produkter og lande i analysen. Det viste sig dog, at det var svært at nå, rent praktisk, i en interviewsituation, ligesom besvarelserne på den type spørgsmål i spørgeskemaet var meget lidt informative og oftest sprunget over.

Besvarelserne tydede på, at der i udformning af spørgsmål ikke havde været nok fokus på at skelne mellem det veterinære beredskab og veterinær sundhedsstatus mere generelt (fx frihed for produktionssygdomme uden vaccination). Selvom det veterinære beredskab og veterinær sundhedsstatus hænger tæt sammen, så kan nogle udtalelser, der blev formuleret som værende knyttet til det veterinære beredskab, måske være ment at relatere sig til det veterinære sundhedsniveau generelt.

Overordnede konklusioner om det veterinære beredskab og markedsføring heraf

Det blev konkluderet, at et højt veterinært sundhedsniveau – herunder et velfungerende veterinært beredskab – er en nødvendighed for overhovedet at komme i betragtning til eksport af animalske produkter.

Med det nuværende beredskab vurderedes der ikke at være markeder, der ikke kunne opnås adgang til (som følge af et utilstrækkeligt veterinært beredskab). Samtidig var der en frygt for at slække på beredskabet på grund af risikoen for, at det kunne gå galt, og at andre lande i så fald ville sikre sig markedsandele fremfor Danmark. Det blev nævnt flere gange, at det er meget omkostningsfyldt, hvis der kommer et udbrud.

Til gengæld vurderedes det, at flere markeder kunne åbnes, hvis der var flere ressourcer til markedsføring og forhandling fra dansk side hertil, ligesom omfang af eksporten vurderedes at kunne øges ved i højere grad at informere om og markedsføre den danske model. Der var tre overordnede konklusioner på analysen:

1. Det vurderedes ikke, at et forbedret dansk veterinært beredskab ville give hurtigere markedsadgang eller adgang til flere markeder. Til gengæld vurderedes det, at et reduceret dansk veterinært beredskab potentielt ville kunne påvirke markedsadgang negativt.
2. I relation til genåbning af markeder efter en udbrudssituation syntes det vigtigt, at det danske veterinære beredskab fortsat lever op til den tillid, der udvises fra handelspartnere.
3. Det vurderedes, at øget markedsføring af det veterinære beredskab ville kunne give hurtigere markedsadgang og adgang til flere markeder – og måske reducere tiden til genåbning. Det vurderedes ligeledes, at mindsket markedsføring af det veterinære beredskab ville påvirke både markedsåbning og genåbning negativt.

Det blev således vurderet, at der ligger en stor værdi i vedvarende synliggørelse, dokumentation af indsats og markedsføring af det veterinære beredskab over for eksportlande.

Summary

Objectives

The purpose of the study was to investigate the importance of the Danish veterinary preparedness for Foot-and-Mouth Disease (FMD) in relation to gaining access to new export markets and regaining access to export markets after an FMD outbreak.

Background

Danish exports of live animals and animal products depend crucially on, among other factors, whether Danish animal production is maintained free from serious infectious diseases such as FMD and swine fever.

Trades in live animals and animal products often involve long distances with several intermediate traders. Consequently, export to countries outside the EU is expected to depend at least partly on the degree of trust between trading partners; and on the amount of resources that are allocated to communicating Danish veterinary standards to the trading partners.

Due to the agreement of an internal European market, trading live animals and animal products with other EU member states is unrestricted as long as EU legislation for internal trade and requirements for animal health are complied with. Hence, access to export markets outside the EU has been the primary focus of this study.

In case of an FMD outbreak, there are internationally coordinated procedures for ensuring immediate export-ban and subsequent declarations of FMD-freedom after the epidemic has finished. At EU level under the Standing Committee on Plants, Animals, Food and Feed (SCoPAFF), the official declaration of FMD-freedom in a given region immediately induces trade between member states to be regained. In addition, the EU requirements allow for continued export to other EU member states from parts of a country where FMD has not been introduced. At WTO level, as part of the SPS agreements, The World Organization for Animal Health (OIE) sets the standards for international trade with live animals and animal products. According to the OIE rules, the official declaration of FMD-freedom can be obtained three months after the last outbreak in that country. Hence, the official declaration of FMD-freedom is the first part of regaining market access to countries outside the EU. Whether countries actually start trading in animal products again is a matter between the individual countries and between trading partners in the respective countries. Importing countries' decisions of whether to initiate trade or reopen market access after disease outbreaks might depend on a range of factors. This report investigates the attitudes of Danish stakeholders towards such determining factors.

The project was carried out as part of the agreement between the Ministry of Environment and Food of Denmark and the Department of Food and Resource Economics at the University of Copenhagen.

Method

Data

The study was carried out as a literature review combined with an explorative qualitative analysis of the view of main stakeholders on the research question at hand. The qualitative analysis included Danish stakeholders from the cattle and pig sectors and authorities with experience in export of live cattle and pigs and products thereof and possibly with experiences with FMD risks.

Primary data involved 33 experts and three types of data collection activities:

- focus group meeting with counsellors within food and agriculture
- written questionnaire returned by 17 people
- 12 personal interviews to obtain additional knowledge.

An overview of the primary data sources is found in Table 0.1.

Table 0.1. Overview of participating experts distributed according to institutions

	In total	Focus group	Distributed/returned questionnaires	Personal interview/mail
Counsellors	9	5	8/6	3
Former counsellors	2		1/1	1
Danish Veterinary and Food Administration	2	2	2/0	2
Danish Agriculture and Food Council	6		5/2	6
Businesses	7		7/5	
Steering committee	7		7/3	
In total	33	7	30/17	12

Note: A total of 33 experts participated (some in more than one type of activity). 17 out of 30 people responded to the questionnaire. One counsellor participated in the preliminary phase of formulating the questionnaire but did not receive the final questionnaire. One former counsellor preferred to be interviewed rather than filling out the questionnaire.

Limitations

The analysis focused on investigating the importance of the Danish veterinary preparedness plans for FMD on export and the marketing thereof. Costs of an FMD outbreak has previously been estimated in other studies (see Halasa et al. 2015), as has possible improvements of the veterinary preparedness in relation to reducing the risk of introduction or spread of FMD (see Denver et al. 2016a).

Results

Definition of marketing of the Danish veterinary preparedness

Marketing of the Danish veterinary preparedness was defined as the work, that is carried out in relation to disseminating knowledge about Danish veterinary preparedness, but which is not directly part of the veterinary preparedness activities. Marketing activities include activities referring to the veterinary preparedness in connection with opening, maintaining, or regaining market access or avoiding closure of markets due to suspicions of FMD outbreaks. Such activities are carried out by

counsellors, the Danish Veterinary and Food Administration, the cattle and pig sectors – and researchers. Hence, several stakeholders are involved in the marketing of the veterinary preparedness without being part of the veterinary preparedness itself.

Perception of Danish veterinary preparedness

Efficient handling of an outbreak is the core of the Danish veterinary preparedness. In addition, it is stated on the homepage of the Danish Veterinary and Food Administration² that Danish veterinary preparedness encompasses activities that prevent the introduction and spread of a number of infectious diseases in “peace time”, when there are no outbreaks as well as activities handling outbreaks.

The value of Danish veterinary preparedness depends on how effective it is and how well it is marketed. Representatives from the authorities, the animal sector and institutions involved in research and education are involved in the activities of Danish veterinary preparedness. One of the definitions of Danish veterinary preparedness found in the literature review included activities related to fast regaining of market access after an FMD outbreak. However, no participating experts mentioned that activities aiming at gaining market access to new markets were part of the veterinary preparedness.

The stakeholders’ perception of Danish veterinary preparedness is important for its value in relation to exports. Responses to the open question “How would you define Danish veterinary preparedness?” could be grouped into three categories, according to which activities were thought to be related to Danish veterinary preparedness. For each category, a quote from a respondent was used to illustrate the core aspect of that category (see Table 0.2).

Among the participants, no one mentioned any potential in strengthening Danish veterinary preparedness in relation to increasing export opportunities. However, it was feared that reducing Danish veterinary preparedness could result in the introduction of infectious diseases, which could induce a risk of other countries taking over the Danish export markets.

*Could the veterinary preparedness be reduced? It is difficult to say whether the activities are ‘cut to the bone’ but it will be expensive if it goes wrong (and an introduction of FMD occurs).
(Steen Steensen, former counsellor)*

²https://www.foedevarestyrelsen.dk/fvst_ansvar_opgaver/Sider/Om_det_veterinaere_beredskab.aspx

Table 0.2. Categorization of perceptions of Danish veterinary preparedness by participating experts

Definition	Illustrative quote	Number of responses
Efficiency of the veterinary preparedness	<i>Surveillance of serious infectious animal diseases. Securing against the introduction and spread of serious infectious diseases. Fast working and efficient preparedness team if an introduction should happen. (Torsten Buhl, Danish Butchers)</i>	6
Efficiency of the veterinary preparedness and communication thereof	<i>Control, clear procedures and openness. It is very important to maintain contacts and do so over a long period of time. (Lene Mønsted Jensen, counsellor)</i>	8
Food safety	<i>Safety for animals, food and feed. (Anne Berg Olsen, Thise dairy company)</i>	3

Note: 17 respondents' reply to the question "How would you define Danish veterinary preparedness?" (open question).

The participating experts perceived the Danish veterinary preparedness as being good at traceability and openness, and that other countries trust Danish veterinary preparedness and the Danish veterinary system as a whole. In relation to openness, it was highlighted that the Danish tradition of communicating suspicions of outbreaks, before they are confirmed or denied, is one of the reasons for the trust in Danish veterinary preparedness. Furthermore, close collaboration between authorities and the animal sector (also denoted 'the Danish model') was mentioned as an important aspect of why Danish veterinary preparedness seems to have a good reputation abroad.

Market access

The Danish Veterinary and Food Administration has the responsibility for negotiating access to new export markets for Danish agricultural businesses. The Veterinary Health Certificates are typically negotiated bilaterally between an EU member state and countries outside the EU instead of being agreements between the EU and the third country. The argument seemed to be that the individual member states have stronger incentives than the EU for negotiating trade agreements. As an example, as Denmark has a substantial export of pork to countries outside the EU, the Danish authorities have a strong commercial interest in maintaining good bilateral relationships with countries such as Japan and China.

The participating experts stated that in order to be considered as trading partners for countries outside the EU, it was necessary to be able to assure absence of serious infectious diseases, efficient control and surveillance systems, and a high level of food safety. Based on these statements, we concluded that a high level of animal health including a well-functioning veterinary preparedness scheme is necessary for gaining access to export markets outside the EU.

The participating experts found that the high level of veterinary and food safety, trust in efficient controlling authorities, transparency and traceability were all important factors for gaining access to

export markets outside the EU. Also, marketing of Danish veterinary preparedness was mentioned as an important determinant of gaining market access.

The value of the current Danish veterinary preparedness scheme can, roughly speaking, be measured as the value of the Danish animal export to countries outside the EU. On average the participating experts assessed that the Danish veterinary preparedness is slightly better than required by the OIE and also slightly better than that of close competitors. This small lead has a market value in terms of quicker access to new markets (beef to Japan and pork to China were mentioned as examples of such benefits).

No specific suggestions for improving Danish veterinary preparedness for the purpose of improving access to export markets were mentioned. On the contrary, several participants stated that the existing level of Danish veterinary preparedness seemed to be sufficient to provide access to all the prioritized export markets. Hence, the participating experts found that no desirable markets today were closed for Danish export due to an insufficiently effective veterinary preparedness scheme.

With the present level of Danish veterinary preparedness, I have no examples of potential and relevant export markets that we do not have access to because of an insufficient level of preparedness.

(Jens Munk Ebbesen, Danish Food and Agriculture Council)

The results also indicated that for the purpose of increasing export, strengthening the marketing (of Danish veterinary preparedness as well as of the product itself) was more valuable than improving the efficiency of the Danish veterinary preparedness.

Participating experts were asked to name which factors were the most important for obtaining good prices on the export markets. They stated that product related factors (such as product quality, uniformity of the products, and stable supply) were important factors, but they also mentioned food and veterinary safety, trustworthiness and traceability (based on 11 respondents).

Regaining market access after an FMD outbreak

The efficiency of the veterinary preparedness as well as the marketing thereof were found to affect when market access is regained after an outbreak of FMD. The importance of the two can be ordered as follows:

- During an outbreak and until the last infected animal is eradicated, it is mainly the efficiency of the veterinary preparedness scheme that is important for when markets are reopened.
- After the last infected animal has been eradicated and until OIE has declared FMD-freedom and up until markets reopen, the market access is mainly driven by activities of marketing the veterinary preparedness.

The participating experts found that it was very important to avoid closing markets due to suspicions of outbreaks. They stated that it is important to allocate resources to communicate Danish veterinary preparedness and to being proactive in (re)establishing trust.

In case of an outbreak, the experts mentioned rapid recognition of the outbreak, efficient handling of the epidemic, including tracing the source of the outbreak as well as openness and trust that the authorities do the right thing, as very important factors. Furthermore, documenting procedures and FMD-freedom was considered very important for rapid reopening of markets. Hence, there seemed to be more focus on the efficiency of veterinary preparedness activities in relation to reopening market access after an outbreak than on obtaining access to a new export market in general. Based on this observation, we conclude that the degree of efficiency of the Danish veterinary preparedness can affect the amount of time before market access is regained after an outbreak of FMD. This conclusion is supported by Johnson et al. (2015), who found that shorter durations of avian influenza epidemics would decrease the time period of export bans.

Also the Danish model (the collaboration between authorities and the cattle and pig industries) as well as traceability and good relations between authorities were mentioned as important determinants for fast regaining of market access after an FMD outbreak. In short, there seemed to be an overlap between factors being important for gaining access to new markets and factors being important for regaining market access after an FMD outbreak. However, the efficiency of the Danish veterinary preparedness was perceived to be more important for regaining market access after an outbreak than for gaining access to new markets.

The data indicated that it would not have any value to improve the veterinary preparedness, if the purpose was to increase trust in the Danish veterinary system, since the trust already seemed high. However, in relation to an outbreak and subsequent regaining market access, there seemed to be the additional dimension that Danish veterinary preparedness should prove itself trustworthy.

Discussion

The analysis involved beef, dairy products, pork, live cattle, and pigs. A distinction was made throughout the paper between export to countries within the EU and export to countries outside the EU.

The analysis was limited by the fact that conclusions were based on only 33 participating experts (of these, 17 were written questionnaires). It was also a limiting factor that perceptions from the importing countries were not included, which could be a topic for futures studies. Furthermore, comparative studies of the requirements, documentation or marketing of the veterinary preparedness in other countries were not included.

Differences between types of animals and animal products as well as differences between trading partners and countries were not as strongly represented in the conclusions as intended due to a lack of information.

Some conclusions drawn from statements about the Danish veterinary preparedness might actually concern the broader term 'veterinary health status' due to imprecise formulations in the questionnaire. Even though the terms are closely related, this could weaken the conclusions that are stated as being related to veterinary preparedness.

Overall conclusions on Danish veterinary preparedness and the marketing thereof

It was concluded that a high level of animal health including a well-functioning veterinary preparedness scheme is necessary for gaining access to export markets outside the EU. With the existing level of Danish veterinary preparedness, it was perceived that no desirable export markets are closed for Danish export due to an insufficient veterinary preparedness scheme. However, it was feared that reducing the veterinary preparedness could result in the introduction of infectious diseases, which would induce a risk of other countries taking over the Danish export markets. It was mentioned several times that an outbreak could be very costly for Denmark.

The participating experts suggested that it was possible to gain access to more export markets if more resources were allocated to marketing the Danish veterinary preparedness and to communicate the benefits of the Danish model.

It was found that maintaining visibility, documentation of activities and marketing of the Danish veterinary preparedness are valuable activities in relation to gaining and regaining market access to export markets.

Three overall conclusions were made:

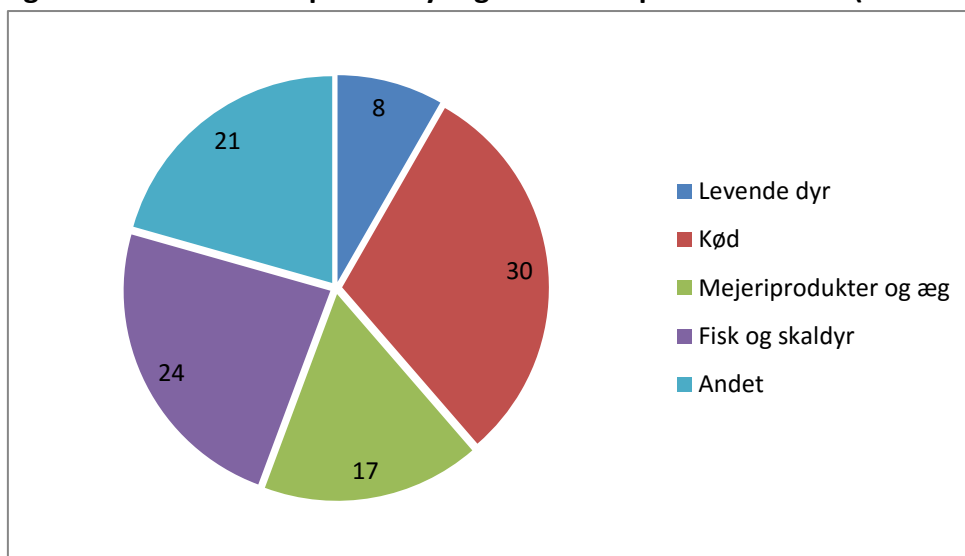
1. Improving the Danish veterinary preparedness would not facilitate faster access to export markets or access to more new markets. However, it was feared that reducing the veterinary preparedness could affect market access negatively.
2. In relation to an outbreak and subsequent regaining market access, it was perceived to be important that Danish veterinary preparedness proved itself worthy of the trust it receives from trading partners.
3. Increased marketing of the Danish veterinary preparedness could gain access to more export markets and potentially reduce time before regaining market access after an outbreak. Also, it was perceived that reduced marketing of the Danish veterinary preparedness could affect market access as well as regaining market access after an outbreak negatively.

1 Baggrund og formål

Baggrund

Danmark har en betydelig eksport af animalske produkter og levedyr. I 2016 eksporterede Danmark levende dyr og animalske produkter for ca. 93 mia. kroner. Heraf blev der eksporteret levende dyr til en værdi af 7,7 mia. kr. og kød til lidt over 28 mia. kr., mens værdien af mejeriprodukter og æg lå på samlet set 16 mia. kr. I Figur 1.1 ses fordeling af Danmarks eksport af dyr og animalske produkter. Danmark eksporterer fødevarer til 176 forskellige lande³.

Figur 1.1 Danmarks eksport af dyr og animalske produkter 2016 (fordeling i % af i alt 93,5 mia. kr.)

Kilde: Baseret på Danmarks Statistik 'Den samlede udenrigshandel efter land, im- og eksport, SITC-hovedgrupper og tid, 2016' (www.statistikbanken.dk).

Note: Tallene i figuren angiver eksportværdi i procent af den samlede animalske eksport af fødevarer på 93,5 mia. kr. 'Andet' indeholder kategorien '09 Diverse næringsmidler ikke andetsteds nævnt' på 12,8 mia. kr. (indeholder både animalske og vegetabiliske produkter) samt kategorien '21 Huder, skind og pelskind, uberedte' på 6,4 mia. kr.

Sidste udbrud af mund- og klovsyge (MKS) i Danmark var i 1983. Både før og efter MKS-udbruddet i 1982-83 har Danmark været fri for MKS uden vaccination, og der bruges ikke forebyggende vaccination. På trods af at der i over 30 år ikke har forekommet nye udbrud af MKS, udgør såvel denne som andre eksotiske sygdomme til stadighed en trussel for den danske husdyrbrugsproduktion og den deraf relaterede eksport. Enten som følge af at sygdommene introduceres til og spredes i Danmark, eller ved at dansk eksport begrænses som følge af en sygdomsepidemi i et andet EU-land. Dette var tilfældet under MKS-epidemien i Storbritannien i 2001 og senest i 2014 i forbindelse med afrikansk svinepest-epidemien i det østlige Europa. Selvom der er en meget lille sandsynlighed for, at eksotiske sygdomme som MKS introduceres i Danmark, udgør sygdommene en reel økonomisk risiko

³ Danmarks Statistik 'Værdi af import og eksport (1000 kr.) efter im- og eksport, SITC-hovedgrupper, land og tid, 2016' (www.statistikbanken.dk)

for landbrugserhvervet og for samfundet, fordi omkostningerne ved et udbrud forventes at være store. Derfor lægges der også stor vægt på det veterinære beredskab i Danmark såvel som i andre lande.

Handel foregår ofte over store afstande og med flere mellemlid. Derfor må eksport til lande uden for EU (også kaldt tredjelande) forventes bl.a. at afhænge af, hvilken grad af tillid der hersker mellem handelspartnerne, samt hvilke ressourcer der lægges i at udbrede kendskab til de danske veterinære forhold til handelspartnerne. Som følge af EU-aftalen om det indre marked, er der uhindret markedsadgang til alle andre EU-lande, hvis ellers EU's retningslinjer for samhandel inden for EU og krav til dyresundhed efterkommes. Det er således især adgang til eksport til lande uden for EU, der vil være i fokus i nærværende studie.

I Christensen og Denver (2015) blev der givet et bud på de årlige forebyggende omkostninger ved det veterinære beredskab for mund- og klovsyge samt svinepest. I pågældende analyse indgik omkostninger til følgende typer af aktiviteter: forebyggende foranstaltninger for at forhindre risiko for introduktion af smitte til Danmark, forebyggende foranstaltninger for at reducere risiko for smittespredning i Danmark, aktiviteter med det formål at øge sandsynlighed for hurtig opdagelse af smitte samt omkostninger forbundet med indrapportering og vedligeholdelse af relevante databaser samt uddannelse. Både fødevaremyndighedernes, erhvervets og forskningsinstitutionernes indsatser var inddraget. Omkostningerne blev estimeret til at ligge på omkring 240 mio. kr. i 2013. Resultaterne er publiceret internationalt i artiklen Denver et al. (2016b).

Halasa et al. (2015) estimerede, at et middelstort udbrud af MKS i Danmark ventes at koste i størrelsesordenen 8 mia. kr. I et tilsvarende modelkoncept er der ligeledes udarbejdet et estimat på et udbrud af afrikansk svinepest (ASP), som vurderedes at koste i størrelsesordenen 2,5 mia. kr. (Halasa et al., 2016). Modellernes resultater afspejler, at langt den største del af de estimerede omkostninger ved et udbrud af MKS eller ASP skyldes tab af eksportindtægter. I modellerne er det antaget, at al eksport til lande uden for EU af svin og kvæg samt produkter heraf indstilles øjeblikkeligt, når et smitsomt sygdomsudbrud opdages, hvilket er i overensstemmelse med praksis.

I modellen er der ligeledes taget højde for, at der øjeblikkeligt oprettes zoner omkring de smittede besætninger. Det er antaget, at eksporten fra zonerne omkring smittede besætninger ophører i hele epidemiens varighed, mens der stadig kan eksporteres fra resten af landet (uden for zonerne) til EU. Det er i modellen antaget, at produkter fra områder uden for zonerne sælges inden for EU med et prisfald på 25 procent, mens produkter fra de ramte zoner er værdiløse. Det er i modelarbejdet antaget, at tredjelandes markeder genåbner, når OIE erklærer Danmark for MKS-frit, hvilket er antaget at være cirka fire måneder efter sidste smittede dyr er slået ned. Det er antaget, at værdien af eksport til andre EU-lande samtidig vender tilbage til værdien før udbruddet. Dette estimat er baseret på antagelser om, at der, ud over den nødvendige karantænetid på tre måneder, også er indlagt ventetid på næste OIE-møde på gennemsnitligt en måned.

Erfaringerne viser dog, at markederne ikke altid genåbner, når den officielle erklæring fra OIE om status som sygdomsfri opnås. Et konkret eksempel på, at genåbning af markederne ikke følger OIE's erklæring om sygdomsfrihed, er udbruddet af MKS i 2001 i Storbritannien. Dette udbrud påvirkede ikke Danmarks status som sygdomsfrit, men førte alligevel til eksportstop for dansk svinekød til Japan i knap en måned og til Australien i fire måneder.

Et enkelt studie er fundet, der undersøgte markedsadgang generelt (Hansen 2012). Ud fra branche- og virksomhedsoplysninger opstilledes de væsentligste drivkræfter for hovedeksportsektorerne og, for deres væsentligste eksportmarkeder, de respektive modtagerlande (bilag 1). Det bemærkedes, at sunde dyr blev vurderet som værende særligt vigtige for eksport til Kina og Hong Kong, og at fødevarer sikkerhed nævntes som værende særlig vigtig for adgang til de fleste eksportmarkeder uden for EU. Der var ikke særligt fokus på betydningen af det veterinære beredskab i pågældende analyse.

Muligheden for dansk eksport af dyr og animalske fødevarer er således blandt andet betinget af, at dansk landbrug kan holde sig fri for en række ondartede smitsomme sygdomme såsom mund- og klovsyge og svinepest. Her spiller det veterinære beredskab en vigtig rolle. Men der kan være en række andre faktorer, der har betydning for importlandes beslutninger om genåbning af markedsadgang – og for beslutninger om handel med animalske produkter i det hele taget. I rapporten er danske interessenters syn på sådanne faktorer blevet undersøgt.

Formålet med rapporten

Formålet med opgaven har været at undersøge vigtigheden af det veterinære beredskab og markedsføringen heraf for henholdsvis adgang til eksportmarkeder (inden for og uden for EU) og for, hvor hurtigt markedsadgang kan genetableres efter et udbrud af mund- og klovsyge.

2 Metode

2.1 Data og analyse

Dataindsamling foregik som en kombination af et litteraturstudie og indsamling af primærdata. Dataindsamlingsperioden gik fra den 1. september til den 20. december 2016.

2.1.1 Litteraturstudie

Der var i projektgruppen og følgegruppen et godt overblik over danske bidrag til emnet, som er beskrevet i rapportens baggrundsafsnit (afsnit 1). Herudover blev der lavet en litteratursøgning på empiriske studier af, hvornår markeder kan forventes at genåbne efter et udbrud samt hvilke faktorer, der har betydning for henholdsvis markedsadgang og genåbning af markeder efter et sygdomsudbrud. Der blev foretaget søgninger på engelsk med søgeordene 'export, trade, FMD' og på dansk med søgeordene 'eksport, FMD, animalske produkter'.

Den første søgning resulterede i de fire udenlandske videnskabelige artikler (efter frasortering af teoretiske og ikke peer-reviewede studier). Disse er beskrevet i afsnit 3.1.1.

Den anden søgning resulterede ikke i nogen videnskabelige artikler men derimod en række indlæg i fagblade, nyhedsbreve og pressemeddelelser samt Fødevarestyrelsens hjemmeside. De fleste af de fundne studier er ikke blevet beskrevet direkte i rapporten men er blevet brugt som input til den primære dataindsamling og til beskrivelse af danske forhold i afsnit 3.1.2.

2.1.2 Interviews og spørgeskema

Primær dataindsamling blev gennemført som en eksplorativ kvalitativ analyse af de væsentlige danske interessenters syn på forskningsspørgsmålet. Den kvalitative analyse blev gennemført som et mix mellem interviews og skriftlige spørgeskemaer. Interviews blev suppleret med et spørgeskema dels for at få en pulje af svar på helt ens spørgsmål og dels af ressourcehensyn, idet det er mindre ressourcekrævende at udsende spørgeskemaer end at gennemføre interviews. Den primære dataindsamling bestod af tre typer data:

- Et fokusgruppemøde med statskonsulenter
- Et skriftligt spørgeskema udsendt til personer med erfaring inden for eksport af animalske produkter
- Personlige interviews enten for at uddybe spørgeskemabesvarelser eller for at inddrage yderligere viden.

Rekruttering af eksperter

Det blev forsøgt at inddrage mange af de centrale eksperter i undersøgelsen. Hermed menes personer, der anvender det veterinære beredskab i deres markedsføring eller arbejder med det veterinære beredskab. Rekrutteringen foregik gennem projektgruppen og følgegruppens netværker samt henvisninger fra deltagende eksperter (snobboldseffekt). Der har været lagt vægt på at indsamle data fra et bredt udsnit af interessenter med erfaring fra deres daglige arbejde med det veterinære beredskabs betydning for eksport fra både dansk erhvervsliv og danske myndigheder. Vi har både inkluderet eksperter i den tekniske del og eksperter i beredskabets omdømme udadtil. Ideelt skulle vi også have talt med importører og andre landes myndigheder – men ressourcemæssige begrænsninger betød, at analysen blev afgrænset til danske eksperter, der har kontakt til udenlandske kunder.

I alt gennemførtes 12 individuelle interviews, et fokusgruppeinterview og der indsamledes 17 spørgeskemabesvarelser. En oversigt over eksperter, der indgik i analysen, er vist i tabel 2.1 (og en samlet liste over deltagende eksperter ses i bilag 2).

Tabel 2.1. Oversigt over deltagende eksperter fordelt på institutioner

Institution	I alt	Fokusgruppe	Modtaget/returneret spørgeskema	Interview
Statskonsulenter + vækstrådgivere	9	5	8/6	3
Tidligere statskonsulenter	2		1/1	1
Fødevarestyrelsen (FVST)	2	2	2/0	2
Landbrug & Fødevarer (LF)	6		5/2	6
Virksomheder	7		7/5	
Følgegruppe	7		7/3	
I alt	33	7	30/17	12

Note: I alt deltog 33 eksperter (nogle deltog i flere aktiviteter). 17 ud af 30 personer besvarede det udsendte spørgeskema. En statskonsulent deltog i den indledende formulering af spørgeskemaet men fik ikke det endelige spørgeskema, og en tidligere statskonsulent blev interviewet i stedet for et spørgeskema. De 12 interviews omfatter både mailkorrespondance, face-to-face interviews og telefoniske interviews.

Udformning af spørgeguides og spørgeskemaer

Spørgeskemaet blev dannet ud fra indledende interviews, input fra følgegruppen samt litteraturen. Fra litteraturen blev især Hansen (2012) og Johnson et al. (2015) brugt. Herudover blev fokusgruppeinterviewet brugt til at klarlægge formuleringer til brug for afdækning af forskellige interessenters opfattelse af både det veterinære beredskab og af markedsføring af beredskabet. Hele spørgeskemaet kan ses i bilag 3.

Spørgeskemaet var opdelt i fire dele baseret på en operationalisering af forskningsspørgsmålet:

1. Respondentens tilhørsforhold ift. produkter og eksportmarkeder (baggrundsspørgsmål)
2. Kendskab til og vurdering af det veterinære beredskab (åbne og lukkede spørgsmål)
3. Faktorer af betydning for markedsadgang (åbne og lukkede spørgsmål)

4. Faktorer af betydning for genetablering af markedsadgang efter MKS-udbrud (åbne og lukkede spørgsmål).

Der blev anvendt både åbne og lukkede spørgsmål, hvor de lukkede spørgsmål typisk var præsenteret som en liste af faktorer, der skulle vurderes i forhold til vigtighed på en tre-punkts skala (1 = 'ikke vigtig', 2 = 'nogenlunde vigtig', 3 = 'meget vigtig').

Spørgeskemaer har den iboende bias, at så snart et emne nævnes, så kan det være blevet mere vigtigt, end det ellers var i respondenternes opfattelse – ligesom valg af svarmuligheder kan påvirke respondenternes svar. Denne bias kan reduceres ved at bruge åbne spørgsmål. Ofte undgås åbne spørgsmål i spørgeskemaer dog på trods af deres fordele i forhold til at reducere respondenternes opmærksomhed om emnet, fordi åbne spørgsmål er svære at håndtere i undersøgelser med mange respondenter. Det blev vurderet, at med maksimalt 30 svar ville det være en overkommelig opgave at håndtere åbne spørgsmål. Derfor blev hvert emne indledt med åbne spørgsmål, hvorefter respondenternes præsenteredes for svarmuligheder (lukkede spørgsmål). En anden anvendt metode til at reducere systematisk påvirkning af respondenternes svar er at randomisere spørgsmålene i spørgeskemaet. På grund af det begrænsede antal respondenter er denne løsning dog fravalgt her. En oversigt over processen med design og test af spørgeskemaerne er vist i bilag 4.

Dataanalyse

Som følge af det relativt lave antal besvarelser af spørgeskemaet (17 observationer) er der ikke anvendt avancerede statistiske metoder, men en række af resultaterne er præsenteret som gennemsnitsscorer. Hvis en faktor eksempelvis i ovennævnte eksempel med tre svarmuligheder (1 = 'ikke vigtig', 2 = 'nogenlunde vigtig', 3 = 'meget vigtig') fik en gennemsnitsscore på 2,1, er det blevet tolket således, at af dem, der svarede, blev faktoren vurderet som tættere på at være nogenlunde vigtig end at være meget vigtig. Svarmuligheden 'ved ikke' indgår ikke i beregningen af gennemsnittet, og antallet af 'ved ikke'-svar er anført separat. Gennemsnitssvar på alle lukkede spørgsmål er gengivet enten i selve rapporten eller i bilag og kort opsummeret i afsnit 3.2.

Alle svar på åbne spørgsmål i spørgeskemaerne er gengivet i bilag og kort opsummeret i afsnit 3.2.

Der er lavet referat af alle interviews, som efterfølgende er integreret i analysen af spørgeskemadata. Interviewene er ikke båndet eller transskriberet, ligesom der ikke er foretaget en systematisk kodning af data. Dette er en mulig fejlkilde i forhold til fortolkning af data, men det vurderes, at de deltagende eksperter udsagn er blevet gengivet korrekt. Alle deltagende eksperter har haft rapporten til gennemsyn for netop at undgå fejlciteringer og fejlslutninger. Herudover har alle deltagende eksperter haft mulighed for at angive, om de ønskede at blive citeret anonymt.

Resultaterne af spørgeskema- og interviewundersøgelsen er beskrevet i afsnit 3.2.

Den indsamlede viden fra interviews samt spørgeskemaet inspirerede til, at projektgruppen formulerede to hypotetiske scenarier for niveauet af det danske veterinære beredskab for derigennem at illustrere betydningen af det veterinære beredskab for værdien af eksport.

Scenarie 1. Hvad er værdien af et veterinært beredskab på nuværende niveau?

Scenarie 2. Hvad er værdien af et veterinært beredskab på OIE-niveau?

Scenarieanalysen blev gennemført ved dels at bede enkelte eksperter om at svare direkte på de to scenariespørgsmål og dels ved at inddrage informationer fra interviews, hvor de deltagende eksperter havde udtalt sig om samme emner.

2.2 Afgrænsning og begrænsninger

Analysen vil kunne danne udgangspunkt for en efterfølgende kvantitativ analyse.

Det er en begrænsning i analysen, at konklusionerne er baseret på blot 33 eksperters vurderinger (heraf 17 spørgeskemabesvarelser). Det er ligeledes en begrænsning, at der mangler en vurdering af det danske veterinære beredskab fra modtagersiden, nemlig importører, veterinære embedsfolk mv. fra importlandene. Det var for omfattende til dette projekt men vil være en nyttig udvidelse.

Vurderingen af det veterinære beredskab er baseret på danske repræsentanters oplevelse af de udenlandske samarbejdspartneres vurdering. Da nærværende rapport er offentligt tilgængelig, kan der teoretisk set være en bias, hvor de interviewede har incitament til at sikre, at der ikke sås tvivl om effektiviteten af det danske veterinære beredskab, således at vurderingen er for positiv. Vi har intet empirisk belæg for denne bekymring, men der foreligger en teoretisk mulig bias.

Produkter, der er inddraget i analysen, er afgrænset til oksekød, mejeriprodukter, svinekød samt levende svin og kreaturer. Det var hensigten, at forskelle i praksis og holdninger mellem produkter og lande skulle indgå i analysen, men det viste sig svært at nå, rent praktisk, i en interviewsituation, ligesom besvarelserne på den type spørgsmål i spørgeskemaet var meget lidt informative og oftest sprunget over. Set i bakspejlet vurderes det, at det skyldes, at spørgeskemaet var omfattende og forholdsvist svært at svare på – og at spørgsmål vedrørende forskelle typisk blev stillet som opfølgende spørgsmål, som kunne overses.

Ordet 'eksport' er i spørgeskemaet anvendt uden specifikation af, om der henvises til eksport til andre EU-lande (også kaldt samhandel) eller eksport til tredjelande (ofte blot kaldt 'eksport'). Det vil dog typisk fremgå af sammenhængen, om svarene relaterer sig til eksport inden for eller uden for EU.

Sygdomme inddraget i analysen blev afgrænset til MKS, men flere af svarene dækker bredere fx alle anmeldepligtige sygdomme, der er omfattet af det veterinære beredskab i Danmark.

Omkostningerne ved et udbrud er tidligere beskrevet af Halasa et al. (2015) og Boklund et al. (2013), risikoen for introduktion af MKS er beskrevet i Bronsvoort et al. (2008), ligesom veterinærfaglige

forbedringsmuligheder af beredskabet i forhold til beskyttelse mod introduktion af smitte, smittespredning eller udbruddets varighed er beskrevet af Denver et al. (2016a). Disse aspekter er ikke inddraget i denne analyse.

I udformningen af spørgsmål blev der ikke skelnet mellem det veterinære beredskab og veterinær sundhedsstatus mere generelt (fx frihed for produktionssygdomme uden vaccination). Selvom det veterinære beredskab og veterinær sundhedsstatus hænger tæt sammen, så kan der være tilfælde, hvor spørgsmålet er formuleret som værende knyttet til det veterinære beredskab, men besvarelsen relaterer sig til det veterinære sundhedsniveau generelt.

2.3 Begrebsafklaring

Forskningsspørgsmålet har været at 'undersøge vigtigheden af det veterinære beredskab og markedsføringen heraf for henholdsvis adgang til eksportmarkeder (inden for og uden for EU), og for hvor hurtigt markedsadgang kan genetableres efter et udbrud af mund- og klovsyge'.

Ideelt ville 'genetablering af markedsadgang' skulle tolkes som den tid, det tager at genvinde samme niveau af eksport til et givet marked som før udbruddet. Det vurderedes dog hurtigt i projektets indledende fase, at dette ville kræve meget mere detaljeret datamateriale, end det var muligt at indhente i nærværende projekt. I denne analyse betyder 'genetablering af markedsadgang' derfor blot, at der er adgang til et marked igen efter et MKS-udbrud.

Det, der her kaldes 'markedsføring af det veterinære beredskab', kunne også formuleres som, at 'der refereres til det veterinære beredskab i markedsføring af dyr og animalske produkter ved eksport'. Markedsføring af det veterinære beredskab er her defineret som det arbejde, der udføres i forbindelse med udbredelse af kendskab til det veterinære beredskab, men som ikke direkte indgår som en del af det veterinære beredskabs aktiviteter. Eksempelvis er aktiviteter, der er relateret til henholdsvis åbning, vedligeholdelse, genåbning og forhindring af lukning af markeder, og som refererer til det veterinære beredskab, men ikke er involveret i beredskabets aktiviteter, her kategoriseret som markedsføring af det veterinære beredskab. Sådanne markedsføringsaktiviteter udføres i større eller mindre omfang af statskonsulenter, vækstrådgivere, Fødevarestyrelsen, erhvervet og forskere. Flere parter bidrager således til markedsføring af det veterinære beredskab, selvom de ikke er en del af selve beredskabet.

I teksten er der skelnet mellem eksport til lande inden for EU (også ofte kaldt samhandel) og til lande uden for EU (ofte blot kaldt 'eksport', hvis 'samhandel' bruges om eksport inden for EU). I spørgeskemaet er denne distinktion ikke fulgt, så ordet 'eksport' er i spørgeskemaet anvendt uden specifikation af, om der henvises til eksport til andre EU-lande eller eksport til tredjelande. Det fremgik dog ofte af sammenhængen, om svarene relateredes til eksport inden for eller uden for EU, og det er skrevet ind i rapporten.

3. Resultater

3.1 Litteraturstudie

3.1.1 Udenlandske studier

Formålet med litteraturstudiet var at opsamle eksisterende empirisk viden om, hvornår markeder kan forventes at genåbne efter et MKS-udbrud, samt hvilke faktorer, der har betydning for henholdsvis markedsadgang og genåbning af markeder efter et sygdomsudbrud.

Ifølge Junker et al. (2009) har det de seneste 10 år gennemsnitligt taget OECD-lande halvanden måned mere end de officielle krav på tre måneder at opnå den officielle MKS-fri status uden vaccination efter et MKS-udbrud. Denne observation ligger fint i tråd med antagelsen i Halasa et al. (2015).

En økonometrisk analyse foretaget af Jarvis et al. (2005) viste, at tilstedeværelse af MKS både reducerede sandsynligheden for, at der var handel mellem to lande, og hvis der var handel, reducerede priserne for det eksporterede oksekød.

Carvalho et al. (2014) analyserede eksport af oksekød til EU fra en række brasilianske stater. De fandt, at de fire brasilianske stater, der er godkendt til at eksportere oksekød til EU, alle var fri for MKS. Herudover fandt de fire variable, der i høj grad forklarede variationen mellem stater med og uden eksport til EU: Eksport var i højere grad tilladt fra stater med mange officielle veterinærer, med meget transport af kvæg og bøfler, i stater med mange udstedelser af dyretransport-certifikater samt stater, der var opdelt i mange kommuner. Carvalho et al. (2014) er således det studie, der er tættest på at inddrage en indikator for et lands veterinære sundhedsstatus.

Endelig bør et studie af Johnson et al. (2015) fremhæves som metodemæssigt interessant, idet de gennemførte en økonometrisk analyse af, hvilke faktorer der havde betydning for, hvor længe markeder var lukket efter udbrud af fugleinfluenza eller Newcastle Disease. Undersøgelsen var baseret på månedlige eksportindtægter fra Global Trade Atlas fra 25 lande omhandlende 71 OIE-rapporterede tilfælde. Johnson et al. (2015) fandt, at 40 ud af de 71 udbrud ikke førte til nedgang i eksportværdi, hvilket tydede på, at eksportmarkeder ikke automatisk lukkede som følge af et udbrud. Den gennemsnitlige tid for genetablering af markedsadgang til samme niveau som før udbrud af alle 71 eksempler var 1,9 måned, hvilket er mindre end OIE's anbefalede 3 måneder. Hvis de kun inddrog de udbrud, der førte til lukning af markeder, i analysen, blev den gennemsnitlige tid for genetablering af markedsadgang estimeret til 4,2 måneder. Indikatorer for det veterinære beredskab eller landets generelle veterinære sundhedsstatus var ikke inkluderet som mulig forklarende faktorer. Johnson et al. (2015) fandt, at risikoen for, at et land oplevede eksportstop, afhang af følgende faktorer:

- Kun udbrud blandt vilde dyr – ikke i produktionsbesætninger (reduceret risiko for eksportstop)
- Også udbrud i andre eksporterende lande (reduceret risiko for eksportstop)

- Sygdomstype der kunne overføres til mennesker (øget risiko for eksportstop)
- Handel med levende dyr på markeder i eksportlandet (øget risiko for eksportstop)
- Tidligere udbrud inden for de seneste seks måneder (øget risiko for eksportstop).

Johnson et al. (2015) estimerede bl.a., at en stigning på 10 procent i valutakursen relativt til amerikanske dollars forlængede eksportforbuddet med 18 procent. Analysen indikerede, at dyrere fjerkrækød som følge af en stigning i valutakursen i perioden, hvor udbruddet varede, var den mest betydende faktor for, hvornår status quo på eksportmarkedet kunne genoprettes. Tilsvarende blev det estimeret, at for hvert andet land, der anmeldte udbrud af fugleinfluenza eller Newcastle Disease, forlængedes eksportstoppet med 17 procent. Endelig fandt de, at jo længere et udbrud varede, desto længere tid varede eksportforbud.

3.1.2 Danske forhold

På basis af en gennemgang af officielle kilder er der udarbejdet en kort beskrivelse af de danske forhold som optakt til spørgeskema- og interviewundersøgelsen i afsnit 3.2. Nedenfor beskrives således følgende forhold:

- den officielle definition af det danske veterinære beredskab
- den anvendte definition af markedsføring af det veterinære beredskab og eksempler på aktiviteter
- praksis i forhold til hvordan hhv. markedsadgang etableres og genetableres efter et MKS-udbrud.

Det danske veterinære beredskab

Af Fødevarestyrelsens hjemmeside⁴ fremgår, at "det veterinære beredskab" omfatter både aktiviteter, der forebygger udbrud og spredning af en række smitsomme sygdomme, samt aktiviteter knyttet til håndtering af udbrud. Den præcise formulering er som følger:

"Det veterinære beredskab omfatter ca. 80 sygdomme hos husdyr, hvoraf nogle kan smitte mennesker. Udbrud af husdyrsygdomme kan have store konsekvenser for dyrevelfærden, erhvervet og eksporten. Husdyrsygdommene bekæmpes af hensyn til dyrenes velfærd og fødevarerens sikkerheden for at undgå faren for smitte af mennesker, opretholde eksporten af fødevarer og for at forbedre landmændenes produktionsøkonomi. Nogle af de sygdomme, som der især er fokus på, er mund- og klovesyge, svinepest, fugleinfluenza og Newcastle Disease hos fjerkræ. De danske husdyrbestande bliver i det daglige overvåget for tegn på sygdomme og der bliver lagt vægt på forebyggelse."

⁴ https://www.foedevarestyrelsen.dk/OmFoedevarestyrelsen/Om_styrelsen/Sider/Om_det_veterinaere_beredskab.aspx

Herudover er der på Fødevarestyrelsens hjemmeside en kort beskrivelse af kriseberedskab ved udbrud:

”Et effektivt veterinært beredskab er vigtigt, for at kunne indsætte de nødvendige ressourcer så tidligt som muligt i forløbet for at minimere udbruddets konsekvenser. Ved udbrud bliver der iværksat et kriseberedskab, og der bliver gennemført en lang række kontrolforanstaltninger for at bekæmpe sygdommen og standse smittespredning i alle led af produktionen fra jord til bord. Kontrolforanstaltningerne omfatter blandt andet forbud mod flytning af dyr og fødevarer i dele af eller hele landet, desinfektion og smittebeskyttelse på landbrug og i fødevarevirksomheder, aflivning af smittede dyrebesætninger og vaccination af husdyr.”

Endelig nævnes på Fødevarestyrelsens hjemmeside beredskabsplaner og beredskabsøvelser som to vigtige redskaber for det veterinære beredskab:

”Beredskabsplanerne indeholder en generel beredskabsplan, samt nogle sygdomsspecifikke, operationelle manualer for bekæmpelse af de enkelte husdyrsygdomme. Beredskabsøvelser bliver afholdt med jævne mellemrum for at træne personalet i Fødevarestyrelsen og relevante samarbejdspartnere, samt for at teste beredskabsplanerne.”

Der er også blevet formuleret fire målsætninger for det danske veterinære beredskab, som mere direkte opsamler de typer af aktiviteter, der er knyttet til det veterinære beredskab (Fødevarestyrelsen 2013):

1. Forhindre udbrud af alvorlige smitsomme sygdomme i Danmark
2. Hvis der alligevel introduceres infektion i Danmark, at så få besætninger som muligt er smittede, når det første tilfælde af sygdommen opdages
3. At det operationelle beredskab kan leve op til alle resultatkraav, herunder at det er fuldt funktionsdygtigt i løbet af et døgn
4. At der går så kort tid som muligt, fra sidste udbrud opdages, til markedsadgang kan genetableres.

Denne sidstnævnte definition er interessant, fordi den inkluderer det veterinære beredskabs rolle i relation til at sikre hurtig genetablering af markedsadgang (punkt 4).

I Christensen og Denver (2015) og i Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri (2013) blev der udelukkende fokuseret på det veterinære beredskab i fredstid. I pågældende studier blev aktiviteter under det veterinære beredskab defineret som ”aktiviteter knyttet til at forhindre introduktion og spredning af risiko for ca. 80 navngivne sygdomme på OIE’s liste”. En oversigt over aktiviteter, der blev inddraget i Christensen og Denver (2015) som værende en del af det veterinære fredstidsberedskab for MKS, er vist i tabel 3.1.

Det bemærkes, at også deltagelse i veterinærfaglige internationale fora som OIE, Den Europæiske Kommission for Bekæmpelse af Mund- og Klovsyge (EU-FMD) og Den Europæiske Fødevareresikkerhedsautoritet (EFSA) samt vedligeholdelse af databaser indgik som en del af det veterinære beredskabs aktiviteter i tabel 3.1. Ligeledes skal nævnes, at både arbejde, der udføres af Fødevarestyrelsen, universiteterne og erhvervet, i pågældende studier blev anset som en del af det veterinære beredskab. En væsentlig afgrænsning i pågældende studie var, at der blev fokuseret på omkostninger i fredstid, og at der ikke blev inddraget aktiviteter knyttet til etablering og/eller genetablering af markedsadgang.

Tabel 3.1 Fredstidsaktiviteter kategoriseret som hørende til det veterinære beredskab for MKS

Aktivitetstype	Aktivitet
Forhindre introduktion	Grænsekontrol af private Rengøring af biler fra udland (DANISH Transportstandard)
Mindske spredning	Udlevering Smittebeskyttelsesplaner Sundhedsrådgivning Årlige obligatoriske dyrlægebesøg Pladser til tankbiler ved besætning Omklædningsfaciliteter Udleveringsfaciliteter Dyrskuer og markeder Samlestalde Egenkontrol (DANISH Produktstandard og Arlagården) SPF sundhedsstyring og SPF system
Databaser	CHR-register Øremærkning og skinketatoovering GIS-løsninger
Mindske omfang af udbrud	Stående beredskab inkl. for følgeindustri Beredskabsøvelser Laboratoriefaciliteter DMI meteorologiske beredskab Kontingenter – OIE og EU-FMD
Hurtig opdagelse	Sundhedscertifikater Fødevarer kædeoplysninger Kødkontrol Mistanker om MKS-smitte Overvågning af MKS
Uddannelse	Uddannelse

Kilde: Christensen og Denver (2015).

Markedsføring af det veterinære beredskab

Der kan være forskel på tilgangsvinklerne for, hvordan det veterinære beredskab bruges – eller markedsføres – hos de forskellige parter. Statskonsulenter og vækstrådgivere er repræsentanter for den danske stat og er typisk udstationeret på ambassader. Deres arbejdsopgaver adskiller sig groft sagt ved, at statskonsulenterne varetager både politiske og handelsrelaterede opgaver, mens

vækstrådgivere hovedsageligt har politisk fokus og har til opgave at "etablere og facilitere strategiske sektorsamarbejder mellem lokale og danske myndigheder"⁵. Det vil derfor i højere grad være statskonsulenter end vækstrådgivere, der er involveret i markedsføring af det veterinære beredskab.

Eksportrådgivere er ansat af Udenrigsministeriet i Eksportrådet og er ansat med salg for øje (ikke myndighedssamarbejde). Den principielle forskel på statskonsulenter og vækstrådgivere på den ene side og eksportrådgivere på den anden side er, at førstnævnte er repræsentanter for den danske stat, mens eksportrådgivere er repræsentanter for dansk erhvervsliv og har fokus på at drive indtægtsgivende virksomhed. Det er dog svært at skille rollerne helt ad, da både eksportrådgivere og statskonsulenter/vækstrådgivere typisk har opholdssted på de danske ambassader. Eksportrådgivere har ikke været inddraget i denne undersøgelse, da det vurderedes, at deres rolle i forhold til markedsføring af det veterinære beredskab var meget lille.

På basis af den danske del af litteraturstudiet, er der nedenfor givet nogle konkrete eksempler på aktiviteter som kategoriseres som markedsføring af det veterinære beredskab:

- Forhandlinger, gennemført af kontor for International Handel i Fødevarestyrelsen i samarbejde med erhvervet for at sikre markedsadgang, er et eksempel på markedsføring af det veterinære beredskab, i den udstrækning at det veterinære beredskab har betydning for forhandlingerne.
- Statskonsulenternes arbejde (som repræsentanter for myndighederne) i forhold til formidling af det veterinære beredskab – og dansk veterinær sundhedsstatus mere generelt – defineres som markedsføring af beredskabet. Dette gælder både deres aktiviteter i forbindelse med etablering af markedsadgang, vedligeholdelse af markedsadgang, aktiviteter til forhindring af markedslukning ved mistanker om MKS-smitte og genåbning af markeder efter et udbrud.
- Landbrugserhvervets henvisninger til det danske veterinære beredskab – og dansk veterinær sundhedsstatus mere generelt – når de markedsfører deres produkter i udlandet er et eksempel på markedsføring af det veterinære beredskab.
- Det danske veterinære beredskab bliver også markedsført internationalt via danske forskeres præsentationer ved konferencer m.m. i udlandet. Der er her tale om en videnskabelig dokumentation og transparens, som ofte nyder stor respekt og anerkendelse (Lis Alban, LF).

Aktiviteter, der udføres i kontor for International Handel i Fødevarestyrelsen vedrørende dialog med veterinære myndigheder i udlandet for at afværge lukning af markeder ved mistanker om udbrud af smitsomme sygdomme samt aktiviteter knyttet til hurtig genåbning af markeder i tilfælde af markedslukning som følge af udbrud, vurderes at være en del af det veterinære beredskab snarere end markedsføring af beredskabet.

⁵ <http://um.dk/da/eksportraadet/markeder/vaekststrategier/myndighedssamarbejde/stillinger>

Markedsadgang

Fødevarestyrelsens afdeling for International Handel har ansvaret for forhandlinger af nye veterinærcertifikater på vegne af danske virksomheder. Certifikater forhandles mellem myndigheder fra de involverede lande og kan forhandles, uafhængigt af om der er indgået frihandelsaftaler med pågældende land. Der er veterinære aftaler med ca. 150 lande og i størrelsesordenen 500 certifikater. Certifikaterne er offentligt tilgængelige i Fødevarestyrelsens certifikatdatabase⁶.

Landbrugsavisen skrev i 2009, at der er hård kamp for markedsadgang, og at der er et godt samarbejde mellem erhvervet og myndighederne, som sikrer, at Danmark eksempelvis har adgang til det kinesiske marked som det eneste land i Europa. De skrev ligeledes, at der bliver flere og flere tekniske handelshindringer, og at lysten til protektionisme er stigende (Himmelstrup 2009).

Genåbning af markeder efter et udbrud af mund- og klovsyge

I en udbrudssituation er der et internationalt samarbejde om procedurer for øjeblikkelig eksportstop ved sygdomsudbrud og for erklæring af MKS-frihed, efter epidemien er slået ned. Hvis der sker et udbrud i Danmark eller en anden MKS-fri zone uden vaccination, er der krav om følgende venteperioder (OIE 2010):

- Såfremt der i forbindelse med et MKS-udbrud besluttet at anvende nødvaccination til bekæmpelse af udbruddet som supplement til nedslagning og serologisk overvågning (smittespredningshæmmende vaccination), kan status som fri uden vaccination tidligst genvindes, tre måneder efter det sidst vaccinerede dyr er slagtet.
- Hvis de vaccinerede dyr beholdes i produktionen til normal slagtning (beskyttende vaccination), kan MKS-fri status tidligst genvindes seks måneder efter sidste tilfælde af smitte eller sidste vaccination.
- Såfremt der vælges ikke at supplere nedslagning og serologisk overvågning med vaccination, kan status opnås tre måneder efter det sidste tilfælde af mund- og klovsyge.
- EU har siden 1991 som princip valgt ikke at vaccinere forebyggende med MKS.

På EU-niveau under SCoPAFF-komiteen er den officielle beslutning om MKS-frihed i et område ensbetydende med, at handel mellem medlemslande kan genoptages på normale vilkår, så snart beslutningen er truffet. Derudover er der i EU-reglerne visse muligheder for fortsat samhandel med andre lande i EU fra de dele af landet, som ikke har udbrud af MKS. På WTO-niveau er det i henhold til SPS-aftalen OIE, der fastlægger standarderne for international handel med levende dyr og animalske produkter. OIE's regler specificerer, at den officielle erklæring af MKS-frihed kan opnås tre

⁶ Link til generelle certifikater:

<https://www.foedevarestyrelsen.dk/Selvbetjening/Certifikater/Sider/forside.aspx#/Show/671cce8c-9409-46ad-869d-df3eb72517e2>

Link til certifikatdatabase: <https://www.foedevarestyrelsen.dk/Selvbetjening/Certifikater/Sider/forside.aspx/>

måneder efter det sidste udbrud i landet. Det er således første del af processen til genåbning af markeder.

Om landene genoptager handel, er en sag mellem de enkelte lande og virksomhederne i de enkelte lande. Genåbning af handel med tredjelande kan ofte indebære, at myndigheder fra modtagerlandet er på kontrolbesøg i eksportlandet og tjekker både officielle procedurer og virksomheder.

3.2 Resultat og diskussion af interview og spørgeskemabesvarelser

Som overbygning på ovenstående beskrivelse af de danske forhold baseret på officielle kilder, beskrives i afsnit 3.2 de centrale danske interessenters syn på det veterinære beredskab og markedsføringen heraf for henholdsvis adgang til eksportmarkeder (inden for og uden for EU) og for genetablering af markedsadgang efter et udbrud af mund- og klovsyge (MKS).

Alle svar på spørgeskemaets spørgsmål (både åbne og lukkede) er vist som enten tabel eller figur enten i nedenstående tekst eller i bilag. Data fra interviews er baseret på skriftlige referater eller emailkorrespondancer.

3.2.1 Opfattelse af det veterinære beredskab

De deltagende eksperter blev spurgt om, hvad de forbandt med det veterinære beredskab, og hvor godt de syntes, det fungerede, ved hjælp af både åbne og lukkede spørgsmål. De åbne svar på spørgsmålet "Hvad forbinder du med det danske veterinære beredskab?" kunne kategoriseres i tre typer af svar, baseret på hvilke aktiviteter det veterinære beredskab mentes at omfatte. For hver kategori blev et beskrivende citat valgt som eksempel (tabel 3.2).

Tabel 3.2 Kategorisering af deltagende eksperters definitioner af det veterinære beredskab

Definition	Illustrativt citat	Antal svar
Effektivitet af selve det veterinære beredskab	<i>Overvågning af forekomst af alvorlige tabsvoldende smitsomme husdyrsygdomme. Sikring mod introduktion og udbredelse af alvorlige smitsomme husdyrsygdomme. Et hurtigt og effektivt beredskab, hvis det alligevel skulle ske. (Torsten Buhl, Danske Slagtermestre)</i>	5
Både effektivitet af det veterinære beredskab og kommunikation herom til udland	<i>Der skal være styr på tingene, klare procedurer og åbenhed. Det er meget vigtig at vedligeholde kontakter og gøre det over lang tid. (Lene Mølsted Jensen, statskonsulent)</i>	9
Fødevarer sikkerhed	<i>Sikkerhed ved dyr, foder og fødevarer. (Anne Berg Olsen, Thise)</i>	3

Note: Tabellen er baseret på spørgsmål 6 i spørgeskemaet "Hvad forbinder du med det danske veterinære beredskab?" (åbent spørgsmål). I alt 17 svar.

I de lukkede spørgsmål blev deltagerne bedt om at forholde sig til en række faktorer, som de evt. kunne forbinde med det veterinære beredskab (bilag 6). Besvarelsene indikerede, at mange faktorer vurderedes som værende tættere på 'meget vigtig' (score 3) end 'nogenlunde vigtig' (score 2). Det begrænsede antal deltagere (17 svar) gjorde det svært at skelne faktorernes betydning. Dog syntes de begreber, der blev lagt vægt på i det danske veterinære beredskab, at være faglighed, tillid, åbenhed, ansvarlighed og samarbejde.

Det er jo det, der er rygraden – myndighedssamarbejdet den danske model: Myndighederne udformer krav i dialog med industrien for at sikre at kravene er fornuftige og realistiske, og bakket op af relevant erhvervsrettet forskning – og det er den 'tre-enighed' vi opfordrer vores samarbejdspartnere til at lade sig inspirere af også. (kilde A)

Styrker og svagheder ved det veterinære beredskab samt muligheder for forbedringer

Tre spørgsmål i spørgeskemaet adresserede styrker og svagheder ved det danske beredskab. Dels blev deltagerne bedt om at vurdere, hvor godt forskellige dele af det veterinære beredskab fungerede (se faktorernes gennemsnitsscorer i bilag 6). Dels blev de bedt om at sammenligne det danske veterinære beredskab med hhv. det hollandske, tyske, spanske og amerikanske (tabel 3.3). Ydermere blev de bedt om at angive mulige forbedringer i det veterinære beredskab (se alle åbne svar i bilag 14; 11 ud af 17 svarede).

Respondenternes forslag (formuleret i åben tekst) til forbedring af det veterinære beredskab syntes at kredse om vigtigheden af, at de enkelte parter ved, hvad der skal gøres – og at der ikke må slækkes på indsatsen. Et par citater illustrerer dette:

Grundlæggende bygger beredskabet på fire grundpiller: Viden, Partnerskab, Handling og Betaling (Erstatning). Alle fire grundpiller skal være til stede og kan løbende forbedres. (Poul Jacob Erikstrup, statskonsulent)

Man skal som minimum opretholde det nuværende overvågningsniveau. Og man skal sikre, at de nødvendige kompetencer og personaleressourcer er til rådighed på såvel myndigheds side (veterinært, beredskab og politi) som på erhvervets side. (Jens Munk Ebbesen, LF)

Vigtigt hele tiden at træne kommunikationen af 'mistanker' for at undgå at de skaber en opfattelse af en reel trussel. Danmark gør generelt dette rigtigt godt, men en mistanke om et muligt sygdomsudbrud giver altid en smule bekymring i tredjelande, så kontinuerlig kommunikation er vigtig. (kilde A)

Det er vigtigt at holde fokus på, om samarbejdet mellem Fødevarestyrelsen og de veterinære institutter (universiteterne) fungerer.

(Poul Ottosen, tidligere statskonsulent)

Beredskabsøvelserne er vigtige, da de er med til at pege på fejl.

(Lis Alban, LF)

Kunne man slække på noget? Svært at vide om beredskabet er skåret ind til benet. Det koster dyrt, hvis det går galt.

(Steen Steensen, tidligere statskonsulent)

Når vi i 30 år ikke har haft MKS, så er det svært at sige, om man kan slække på beredskabet.

Der synes ikke at være grund til at øge beredskabet.

(Ole Meland, LF)

Sporbarhed blev anset som en af styrkerne ved det danske beredskab. Som eksempel på vigtigheden af, at Danmark har styr på sporbarhed, angav en ekspert, at australierne skal opdrætte særlige dyr, hvis de skal eksporteres, da de ellers ikke har styr på sporing (Jens Munk Ebbesen, LF).

En enkelt ekspert oplevede, at indsatsen i forhold til international projektafdeling fra Fødevarestyrelsen ikke havde vist den fornødne viden og kapacitet (altså en svaghed) (kilde C).

Respondenter på spørgeskemaet vurderede generelt, at det danske veterinære beredskab fungerede godt med højeste gennemsnitsscore på 2,9 til faktoren 'dokumentation af sygdomsfrihed' og laveste score på 2,2 til 'EU samarbejde' (hvor 1 = 'fungerer ikke', 2 = 'fungerer nogenlunde' og 3 = 'fungerer godt') (bilag 6).

Der syntes ikke at være store forskelle i opfattelsen af den relative effektivitet af det danske veterinære beredskab i forhold til de valgte sammenligningslande (Holland, Tyskland, Spanien og USA). Dog så det ud til, at det danske beredskab i gennemsnit blev vurderet til at være lidt mere effektivt end de angivne landes. Spanien opfattedes som værende det mindst effektive af de valgte lande. Alle gennemsnitsscorer lå mellem 0,9 og 1,2, hvilket tolkedes som, at respondenterne gennemsnitligt var lidt enige i, at det danske veterinære beredskab var mere effektivt end de andre nævnte landes veterinære beredskaber (tabel 3.3).

Det blev vurderet af Jens Munk Ebbesen (LF), at Danmark havde et godt system, hvor landmændene havde incitament til at anmelde sygdomme. Om incitamenterne var store nok, blev ikke vurderet, men der blev givet et eksempel i forhold til afrikansk svinepest i Krim, hvor det modsatte var tilfældet. Det blev nævnt, at pågældende landmænd ikke havde incitament til at anmelde sygdomme, fordi de var bange for, at de ikke fik den lovede compensation. Myndighederne håndterede problemet ved at tage kontanter med ud og afregne direkte i forbindelse med nedslagning.

Tabel 3.3 Vurdering af det danske veterinære beredskabs effektivt sammenlignet med de hollandske, tyske, spanske og amerikanske

Det danske veterinære beredskab er kendt for at være mere effektivt end hos konkurrenter som...	Gennemsnitlig score	Antal ubesvarede og 'ved ikke'-svar
Holland	0,93	3
Tyskland	1,00	3
Spanien	1,21	3
USA	1,00	5

Note: Tabellen er baseret på spørgsmål 8 i spørgeskemaet "Hvor enig er du i følgende udsagn? Det danske veterinære beredskab er kendt for at være mere effektivt end hos konkurrenter som..." (17 svar). Svorskalaen i spørgeskemaet er oversat således: 'helt uenig' = -2, 'lidt uenig' = -1, 'hverken enig eller uenig' = 0, 'lidt enig' = 1, 'helt enig' = 2.

Svarkategorierne 'ved ikke' og ubesvarede medregnes ikke i gennemsnittet.

Det danske veterinære beredskab benchmarkes ofte med Hollands beredskab, fordi Holland ligesom Danmark har en stor eksport af dyr og animalske produkter. Importlande vurderes ikke at have samme behov for at overbevise om et godt veterinært beredskab som lande med en stor eksport (Jens Munk Ebbesen, LF).

3.2.2 Det veterinære beredskabs betydning for markedsadgang

Afsnittet er opdelt således, at aspekter ved selve markedsadgang beskrives først. Herefter beskrives erfaringer med forskellige typer af krav i de veterinære aftaler, faktorer af betydning for markedsadgang, vigtigheden af at styrke hhv. markedsføring af det veterinære beredskab eller selve beredskabet, og til sidst fokuseres på faktorer af betydning for prisdannelsen – ikke selve markedsadgangen.

Markedsadgang

Ofte tager det ca. 1-1,5 år at indgå en aftale om markedsadgang. Eksempelvis har forhandlinger vedrørende eksport af varmebehandlet kød til Kina (såsom pølser) foreløbig været undervejs i mere end 9 år (Camilla Brasch Andersen, FVST).

I forbindelse med forhandling af veterinære certifikater og dermed markedsåbning er der ofte inspektioner, som kan tage fra 3 til 14 dage. Et muligt forløb er, at der indledes med et åbningsmøde kun mellem myndigheder, hvor de danske kontrolprincipper, husdyrsygdomme og beredskab m.m. præsenteres, herefter følger en række virksomhedsbesøg, hvor Fødevarestyrelsen også deltager, og der afsluttes med et lukket møde hos Fødevarestyrelsen (Camilla Brasch Andersen, FVST).

Forhandling af veterinærcertifikater er således en ressourcekrævende proces. Prioritering af hvilke lande, der forhandles med, sker derfor på basis af efterspørgsel fra erhvervets side. Det er typisk erhvervet, der skal finde importvilkår og kontaktpersoner, før Fødevarestyrelsen påbegynder forhandlinger (Camilla Brasch Andersen, FVST). At erhvervet har et andet syn på, hvor højt det skal prioriteres at have markedsadgang, selvom der ikke lige er eksportmuligheder på kort sigt, fremgår af følgende citat:

Det vil være en katastrofe, hvis Kina lukker. Generelt er salget struktureret, så hver enkelt lille del af dyret sælges til højeste pris. Lukker et marked, må det pågældende produkt sælges til et andet marked, der betaler mindre. Derfor kan det være relevant at vedligeholde aftaler med lande, der i øjeblikket ikke handles med, i tilfælde af at markederne lukker.
(Jens Munk Ebbesen, LF)

Nedenstående citat siger lidt om forventninger til statskonsulenters kendskab til det veterinære beredskabs opgaver:

Statskonsulenter ved typisk noget om opfattelsen af produkterne ude i verden – har ikke stort kendskab til det veterinære beredskab.
(Camilla Brasch Andersen, FVST)

Krav i veterinære aftaler

Det vurderedes af de deltagende eksperter fra både de veterinære myndigheder og erhvervet, at for overhovedet at komme i betragtning til eksport skal der kunne sikres fravær af ondartede smitsomme sygdomme, der skal være et effektivt kontrol- og overvågningssystem samt en høj fødevarer sikkerhed. På den baggrund konkluderes, at et højt veterinært sundhedsniveau – herunder et velfungerende veterinært beredskab – er en nødvendighed for overhovedet at komme i betragtning til eksport af animalske produkter.

Udover at stille krav om at følge OIE's retningslinjer for dokumentation af fravær af ondartede smitsomme sygdomme (liste 1-sygdomme) blev det nævnt, at enkelte lande ligeledes kan stille krav om fravær af andre sygdomme. Der blev givet nogle konkrete eksempler på sådanne krav: Eksempelvis blev det nævnt, at Australien har særregler for porcint reproduktions- og respirationssygdom (PRRS-virus) og eksport af kød, og at visse lande uden for EU har særregler vedrørende Schmallenbergvirus og eksport af levende kvæg. Kun meget få lande i EU ud over Danmark har fået de amerikanske myndigheders accept af ækvivalens af visuel kødkontrol (Lis Alban, LF). At det ikke kun er frihed for OIE-listede sygdomme, der er vigtige for markedsadgang, men også at Danmark er fri for en række andre sygdomme, fremgår af nedenstående citat:

Når vi markedsfører det veterinære stade i Danmark, er det primært, at vi er fri for en række sygdomme, som man vaccinerer mod i andre lande. Ikke kun at Danmark er fri for mund- og klovsyge, for netop den sygdom er man stort set fri for alle steder, og derfor er det af mindre betydning, når vi taler markedsføring. Det er i højere grad BVD, IBR og TB, der betyder noget.
(Martin Kristensen, BOVI Denmark)

Herudover blev det nævnt, at landene også kan stille andre krav som eksempelvis krav om, at dyret skal komme fra Danmark – både opdrættet og slagtet (Camilla Brasch Andersen, FVST). Grunden til, at Danmark efterlever ekstra krav er, at sagen ellers skulle til WTO for en retslig afgørelse, og det kan tage lang tid, ligesom det kan skyldes, at Danmark allerede kan leve op til de ekstra sygdomsmæssige

krav, der stilles. Det gælder både i forhold til åbning og genåbning af markeder i lande uden for EU (Camilla Brasch Andersen og Sten Mortensen, FVST).

I spørgeskemaet blev respondenterne spurgt, om de havde kendskab til veterinære certifikater eller aftaler, hvor der var krav til veterinære forhold udover OIE-retningslinjer (se bilag 7). Indtrykket blandt flere af deltagerne var, at der foregik en del, der lignede tekniske handelshindringer på det veterinære område (kilde B og Jens Munk Ebbesen, LF). Det blev nævnt, at OIE (og WTO) derfor spiller en meget vigtig rolle ved at levere kalibrerende målsætninger for 'hvad man må og bør gøre' i retningen af opretholdelse af sådanne hindringer – dog uden garantier for efterlevelse (kilde B).

Det er en fordel, at Danmark kan dokumentere et højt veterinært beredskab og frihed for en række sygdomme, men i sidste ende er det bilaterale sundhedscertifikater mellem DK (eller EU) og det konkrete importland, der er af betydning, og det er ikke altid, at de tager notits af vores veterinære beredskab i de krav, de stiller til os.

(Thomas Muurmann, Danbred International)

Det blev nævnt, at ved forhandlinger med store lande som eksempelvis Kina, Rusland og Brasilien, er der mere politik blandet ind end ved forhandlinger med mindre lande (Camilla Brasch Andersen, FVST).

På basis af de indhentede oplysninger synes et godt veterinært beredskab således at være en nødvendig forudsætning, men ikke en tilstrækkelig forudsætning, for om der opnås markedsadgang.

Faktorer med betydning for markedsadgang

I spørgeskemaet blev respondenterne bedt om at nævne tre faktorer, som de mente havde været vigtige for at opnå markedsadgang til eksportmarkeder for animalske produkter – altså et åbent spørgsmål (bilag 8). Efterfølgende blev de bedt om at vurdere en række af faktorer, som potentielt kunne have betydning for markedsadgang – altså et lukket spørgsmål (gennemsnitsscorer i bilag 9).

Vigtige faktorer baseret på åbent spørgsmål i spørgeskema

I alt svarede 12 ud af 17 på det åbne spørgsmål. Der var enighed om, at de vigtigste faktorer var det høje danske niveau af veterinær- og fødevarerikkerhed, tillid til troværdige og effektive kontrollerende myndigheder, transparens og sporbarhed. Fem eksperter nævnte også kvalitet, i form af ensartede kvalitetsvarer leveret til aftalt tid og pris, blandt deres tre vigtigste faktorer. Nedenfor er vist to af svarene på spørgsmålet om vigtige faktorer for markedsadgang, der understreger pointerne.

Fødevarerikkerhed kommer før kvalitet for japanere.

(Lene Mølsted Jensen, statskonsulent)

1) Frihed for relevante sygdomme 2) Produkter af god og ensartet kvalitet 3) Ry for at have 'styr på tingene'.

(Anette Boklund, DTU-Vet)

Rangordning af faktorerne i det lukkede spørgsmål

Rangordningen, baseret på de lukkede svar vedrørende faktorernes betydning for markedsadgang, viste samme prioritering som de åbne svar. På basis af de indkomne svar i spørgeskemaet er de vigtigste faktorer for markedsadgang angivet nedenfor (hvor scorerne er tolket som 1 = 'ikke vigtig', 2 = 'nogenlunde vigtig' og 3 = 'meget vigtig'):

1. Sunde dyr og fødevarer sikkerhed (gennemsnitlig score på 2,9)
2. Sporbarhed (gennemsnitlig score på 2,7)
3. Lang tid siden udbrud af smitsom sygdom i Danmark, leveringssikkerhed og produktkvalitet, den danske stats rolle/involvering og det veterinære beredskab (gennemsnitlig score på 2,6).

Disse faktorer lå alle over 2,5 og må derfor anses for at være tættere på 'meget vigtige' end 'nogenlunde vigtige' i deres betydning for markedsadgang. Det veterinære beredskab i EU vurderedes kun at være 'nogenlunde vigtig' på linje med faktoren 'danske kvalitetssystemer (DANISH Produktstandard)'. De mindst vigtige i rangordningen i forhold til markedsadgang var 'geografisk nærhed' og 'dyrevelfærd'. Det bør her noteres, at der er særlige krav til dyrevelfærd for at kunne eksportere svinekød til UK, men ingen af de deltagende eksperter markerede, at de var involveret i eksport til UK, så det er en mangel i data.

Udover ovenstående faktorer blev følgende faktorer nævnt af de deltagende eksperter i spørgeskemaets åbne del som værende vigtige for markedsadgang:

- at kende sine forhandlingspartnere
- offentlig-privat samarbejde
- åbenhed
- tillid
- Danmarks geografiske og strukturelle forhold
- fastholdelse af markeder

Hverken tillid til det danske system, det veterinære beredskab eller åbenhed var direkte inddraget i de lukkede spørgsmål i spørgeskemaet og blev således ikke rangordnet på lige fod med faktorer på listen i spørgeskemaet.

At kende sine forhandlingspartnere

Det blev vurderet, at det var vigtigt at kende sine forhandlingspartneres forventninger. Det var eksempelvis erfaringen, at det var vigtigt i Kina, at myndighederne deltog i forhandlingerne, mens det i højere grad var personen/produktet/branchen, der var i fokus i USA. I USA ville man eksempelvis

godt kunne undvære en minister i forhandlingerne, hvis der i stedet var en kompetent brancheperson med – det duede ikke i Kina (Steen Steensen, tidligere statskonsulent).

Offentlig-privat samarbejde

Det er hele det danske system – omfattende den veterinære standard, public-private partnership, åbenhed, markedsføringen – der sikrer markedsadgangen overhovedet kommer i spil.

(Steen Steensen, tidligere statskonsulent)

Åbenhed

Det blev vurderet, at åbenheden og transparensen i det danske veterinære beredskab i forhold til offentliggørelse af mistanker på kort sigt gav ekstra bekymringer blandt udenlandske myndigheder, men at det var vendt til en styrkeposition og nu blev set som et tegn på, at de danske myndigheder tager ansvar, hvilket øger tillid (Camilla Brasch Andersen, FVST; Steen Steensen, tidligere statskonsulent; Ole Meland, LF; og Sten Mortensen, FVST). Det blev eksempelvis formuleret som, at "offentliggørelse af mistanker ligger på et fint niveau, idet mistanker offentliggøres, men der gøres ikke et stort nummer ud af det. Denne strategi medfører, at det er veterinære myndigheder i andre lande, der informeres om mistanker, snarere end journalister, som laver en sensationshistorie". Ifølge Ole Meland (LF) var det en god løsning, da veterinære myndigheder kendte forskel på mistanke og sygdom. Fødevarestyrelsen forsøger at være meget åbne, og de mente, at de nok er mere åbne end så mange andre landes myndigheder, hvilket de mente betaler sig, men at det er svært at måle effekten af (Camilla Brasch Andersen, FVST).

Tillid

I spørgeskemaet blev tillid ikke nævnt direkte som en mulig faktor med relevans for markedsadgang, men der indgik en række faktorer i spørgeskemaet, der var relateret til tillid. I interviewene blev det ofte fremhævet, at der var tillid til det danske system. Ligesom det blev fremhævet, at den danske åbenhed omkring mistanker var med til at frembringe tillid. Det blev vurderet, at den store danske eksport til Kina var et godt eksempel på, at netop tilliden til det danske veterinære beredskab havde været en afgørende forudsætning for markedsadgang (Steen Steensen, tidligere statskonsulent).

Nedenstående citat understøtter, at tillid er vigtig for handel:

Der er grundlæggende to grunde til, at vores handelspartnere gerne vil købe dyr fra os (Danmark): 1) vi er fri for en række sygdomme, som vi har saneret os fri for – ikke vaccineret. Det gælder bl.a. IBR og BVD. 2) Gode gener.

De har tillid til os, fordi de oplever, at dyrene fra Danmark bare klarer sig bedre – ikke så meget på mælkeydelse – men på robusthed. Om det skyldes høj sundhedsstatus eller højt genetisk niveau er svært at sige – det er nok en blanding.
(Martin Kristensen, BOVI Denmark)

Danmark har en geografisk og strukturel fordel

Det blev vurderet, at Danmark havde en kommunikationsmæssig og strukturel fordel relativt til eksempelvis Tyskland, hvor love implementeres og laves på Länderniveau, hvilket gør det sværere at koordinere og at kommunikere en samlet strategi ud (Camilla Brasch Andersen, FVST). Indien blev nævnt som et andet eksempel på et land, der var både specielt og svært at forhandle med, bl.a. fordi veterinære forhold hører under delstater (Ole Meland, LF).

Det blev ligeledes nævnt, at Danmark har en strukturel fordel ved at have ét ministerium, der refereres til, samt et godt samarbejde med erhverv og forskning.

Danmark har geografiske og strukturelle fordele ved bl.a. kun at have ét ministerium, der skal koordineres. Desuden favner LF bredere end tilsvarende organisationer i udlandet. Danske myndigheder har haft nemmere ved at skaffe nødvendig dokumentation i forbindelse med forhandlinger om markedsadgang eller opfølgning på mistanker gennem offentlig-privat samarbejde og videnskabeligt dokumentation.

(Camilla Brasch Andersen, FVST)

Fastholdelse af markeder

Det vurderes af flere af de deltagende eksperter, at der skulle være ressourcer til en aktiv dialog med myndighederne (kilde A samt Steen Steensen, tidligere statskonsulent). Nedenfor præsenteres et citat om vigtigheden af at fastholde adgang til markeder:

Det er vigtigt at holde linjen varm på åbne markeder og huske at informere om alt relevant fra Danmark som eksempelvis et nyt smittebeskyttelsestiltag, en ny veterinærdirektør mv.

(Steen Steensen, tidligere statskonsulent)

En ekspert udtalte, at en væsentlig andel af værdien af det veterinære beredskab skyldes det arbejde, som gennemføres i udenrigstjenesten. Via udenrigstjenesten bliver det danske veterinære beredskab markedsført over for udenlandske myndigheder og kunder, og det vurderes at have en meget stor betydning for markedsadgangen (Steen Steensen, tidligere statskonsulent).

De seneste beskæringer og det stigende krav om indtægtsdækning af udenrigstjenesten har reduceret de ressourcer, som anvendes på markedsføring af det veterinære beredskab – og reducerer dermed udnyttelse af værdien af det veterinære beredskab, herunder den langsigtede markedsopbyggende indsats.

(Steen Steensen, tidligere statskonsulent)

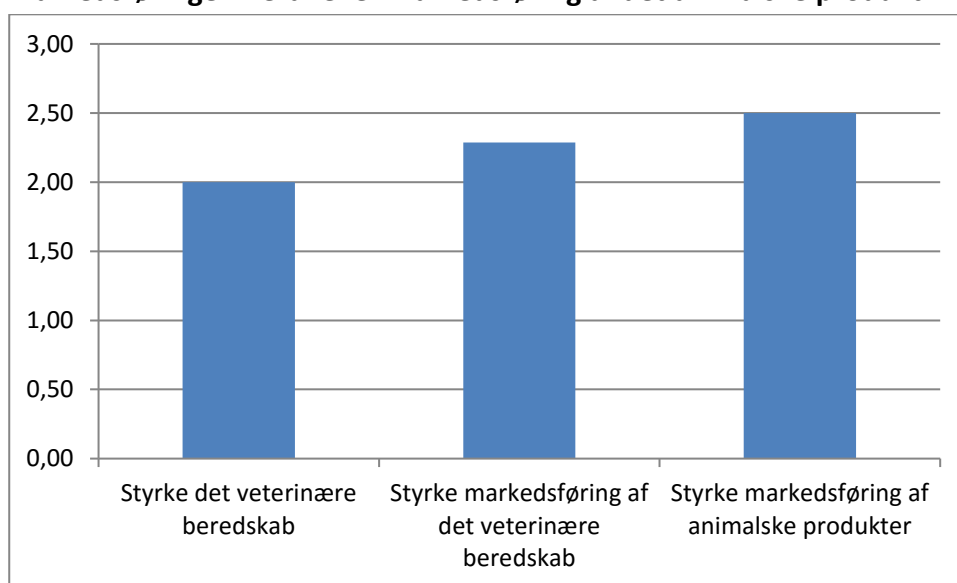
En anden af de deltagende eksperter udtrykte det på en anden måde: For russerne lægges vægt på *persistence, presence and patience* (Lis Alban, LF). Det blev nævnt, at statskonsulenternes primære opgaver kunne afhænge af, hvor de var udstationeret: I Japan fokuseredes meget på at arbejde for så lave handelsbarrierer som muligt, i Korea var det vigtigt at arbejde med at kende importører og at

markedsføre Danmark og herunder det veterinære beredskab, mens statskonsulenter udstationeret i Mellemøsten typisk forsøgte at støtte mejerisektoren (Steen Steensen, tidligere statskonsulent).

Er det vigtigere at styrke beredskabet eller markedsføringen heraf?

De deltagende eksperters vurdering af, hvor vigtigt det er at styrke hhv. selve beredskabet, markedsføringen heraf eller markedsføring af det animalske produkt i relation til effekten på eksport, er angivet i figur 3.1. Resultaterne tyder på, at hvis formålet er at øge eksporten, så er styrkelse af markedsføring af det animalske produkt og markedsføringen af det veterinære beredskab vigtigere end at styrke det veterinære beredskab.

Figur 3.1 Vigtigheden for eksport af at styrke hhv. det danske veterinære beredskab, markedsføringen heraf eller markedsføring af det animalske produkt

Note: Figuren er baseret på spørgsmål 11 i spørgeskemaet "Hvordan vil du vurdere effekten på eksport af animalske produkter af følgende tre typer af indsatser? For hver indsats vil vi bede dig om at angive, hvor vigtig den er". Gennemsnitsscore er beregnet ud fra 1 = 'ikke vigtig', 2 = 'nogenlunde vigtig', 3 = 'meget vigtig'. I alt 17 svar (heraf 3 'ved ikke').

Betydning for eksportpriser

De deltagende eksperter blev bedt om at angive, hvilke faktorer der havde været vigtigst for at opnå de priser, de kunne få for deres produkter i tredjelande. Hertil angav de fleste eksperter først produktorienterede faktorer (produktkvalitet, ensartethed og leveringssikkerhed), og dernæst nævnte de faktorer som fødevarer- og veterinær sikkerhed, troværdighed og sporbarhed. I alt svarede 11 ud af 17 på det åbne spørgsmål (bilag 10). Nedenstående to citater viser diversiteten i svarene:

*Vi oplever ikke en merpris eller bedre markedsadgang per se som følge af højere beredskab.
(Thomas Muurmann, Danbred international)*

*Tilliden afspejler sig direkte i en merpris.
(Martin Kristensen, BOVI Denmark)*

3.2.3 Det veterinære beredskabs betydning for genåbning af markeder

Vigtige faktorer for genåbning af markeder

I spørgeskemaet blev respondenterne først bedt om at angive, hvilke tre faktorer, de mente, ville være vigtigst for at genetablere eksport til verdensmarkeder efter et udbrud af mund- og klovsyge (åbent spørgsmål), og herefter blev de bedt om at vurdere vigtighed af en liste af forud specificerede faktorer, samt hvor godt faktorerne vurderedes at fungere (lukkede spørgsmål). De blev ligeledes bedt om at forholde sig til størrelsen af et forventet prisfald på svine- og oksekød ved et MKS-udbrud i Danmark, og til hvor længe et eksportstop ville vare.

Ud af de 17 spørgeskemaer svarede 11 på det åbne spørgsmål om tre vigtige faktorer for genåbning af markedsadgang efter et MKS-udbrud (se alle svar i bilag 11). De faktorer, der gik igen, når eksperterne selv skulle nævne de vigtigste faktorer, var:

- hurtig erkendelse af udbrud,
- effektiv håndtering af epidemien herunder smitteopsporing og
- tillid til at myndighederne gør det rigtige samt dokumentation.

Herudover nævner to kilder, at det var vigtigt, at udbruddet blev nedkæmpet uden brug af vaccination (kun i en nødsituation) (Jens Munk Ebbesen og Ole Meland, LF).

*Hurtig reaktion, åbenhed og myndighedsinvolvering.
(Torsten Buhl, Danske Slagtermestre)*

I alt 14 ud af 17 respondenter gav deres vurdering af faktorer, der kunne have betydning for genetablering af eksport til verdensmarkeder i det lukkede spørgsmål herom (gennemsnitlige scorer i bilag 12). Her blev følgende aktiviteter vurderet som de vigtigste faktorer for hurtig genåbning:

- sporbarhed (gennemsnitlig score på 3)
- gode forbindelser mellem myndigheder (gennemsnitlig score på 2,9)
- det veterinære beredskab i Danmark under udbrud, åbenhed og dialog samt statens involvering (gennemsnitlige scorer på 2,8).

Herudover fik 'data, udbruddets størrelse, sunde dyr, veterinærcertifikater til nye markeder' samt 'sygdomstype' alle sammen scorer, der lå over 2,5, og dermed lå de tættere på at være 'meget vigtige' end 'nogenlunde vigtige'.

Tillid

Det blev nævnt i flere interviews, at det er vigtigt, at der er tillid til det danske veterinære system, og at det er synligt for omverdenen, hvad der gøres fra dansk side i forhold til at genetablere en veterinær sundhedsstatus. Jævnfør nedenstående citat, så kan netop opbygning af tillid være

argument for, at det kan være sværere at opnå markedsadgang end at genetablere markedsadgangen efter et udbrud:

*I bund og grund handler alle aftaler om tillid – både i forhold til hurtigere genåbning og hurtigere markedsadgang. Generelt kan man sige, at det går hurtigere at genåbne et marked end at etablere markedsadgang, fordi de en gang har anerkendt vores veterinære forhold.
(Ole Meland, LF)*

I forhold til tillid er der jo en helt særlig situation omkring et udbrud, fordi der er mulighed for at observere direkte, hvordan udbruddet er blevet håndteret, det er således ikke i så høj grad nødvendigt at forlade sig på tillid. Der var således større fokus på effektiviteten af det veterinære beredskab i forhold til genåbning af markeder end ved markedsadgang generelt – og dermed kan det veterinære beredskab siges at påvirke genåbning af markeder. Dette er i overensstemmelse med Johnson et al. (2015) som viste, at varigheden af en fugleinfluenza-epidemi påvirkede varigheden af eksportstop. Situationen knyttet til genetablering af markedsadgang efter et udbrud, vurderes ud fra den indhentede viden ligeledes at adskille sig fra situationen omkring generel markedsadgang, ved at der må forventes at være en større opmærksomhed, og dermed større incitamenter, fra både myndigheders og erhvervets side til at få genetableret en status som MKS fri – og derigennem få genoptaget eksporten.

Single entity

En faktor af lidt generel karakter er opfattelsen af EU som en *single entity*. Det var opfattelsen blandt flere af de adspurgte i undersøgelsen, at mange tredjelande ikke håndterer EU som en enhed (kilde A, Camilla Brasch Andersen og Sten Mortensen (FVST) samt Jens Munk Ebbesen og Ole Meland (LF)). Hvis de eksempelvis skal have fat i en myndighed i forbindelse med et udbrud, så vil de kontakte det enkelte lands myndighed – ikke EU-kommissionen. Det er opfattelsen (kilde A og Poul Ottosen, tidligere statskonsulent), at mange tredjelande opfatter den danske veterinære status som værende højere end for EU som helhed, og at Danmark derfor kan have fordel af at forhandle om markedsadgang på bilateral vis.

Strategien fra EU's side, med markedsføring af EU som én enhed, synes derfor både at have fordele og ulemper. Det er en ulempe, hvis der udbryder afrikansk svinepest i Polen, og dansk eksport som følge heraf bliver stoppet. Eksempelvis stoppede Rusland og USA import fra hele EU som følge af et udbrud af svinepest i Polen i 2014. Ydermere lukkede eksport fra hele Polen, selvom man ifølge OIE godt kunne sælge fra sikre zoner i Polen (Ole Meland, LF). På den anden side kan *single entity* være en fordel, hvis der generelt er stor tillid til EU. Sidstnævnte synes dog kun opfattet som en tillid til, at det er mere troværdigt, at Danmark ville kunne holde et MKS-udbrud ude af landet, hvis de andre EU-lande også har smittebeskyttende regler og procedurer. Det kan også være en fordel for Danmark, hvis EU bliver opfattet som en enhed, hvis der kommer et MKS-udbrud i Danmark og tredjelandes markeder ikke kun lukker for import fra Danmark men lukker for import fra hele EU. Dette ville

betyde, at der ikke er så stor risiko for, at lande som Spanien og Tyskland overtager pågældende marked. Derimod er fx Brasilien stadig en trussel.

Undgå markedslukninger

Det blev udtrykt klart, at en hurtig opfølgning på mistanker, eller blot en hurtig reaktion på henvendelser fra bekymrede samarbejdspartnere, var tidskrævende men kunne afværge markedslukninger (Camilla Brasch Andersen, FVST). Ifølge kilde A kunne genåbning af markeder være en meget langvarig proces, og det kunne i værste fald tage fem år eller mere. Derfor er ressourcer til at kommunikere status og til pro-aktiv indsats for at (gen)etablere tilliden vigtigt. Vigtigheden af at undgå markedslukninger blev nævnt af både udsendte statskonsulenter, vækstrådgivere og Fødevarestyrelsen. I den forbindelse blev det nævnt, at mistankedatabasen – og håndteringen af mistanker – spillede en vigtig rolle.

Kilde A gav eksempler på, at det danske veterinære kontrolsystem ofte opfanger og stopper kontaminerede fødevarer hurtigere, end modtagerlandene kan nå at reagere, og i en sådan grad, at det danske fødevarekontrolsystem ofte kommer styrket ud af situationen på grund af den hurtige og professionelle håndtering. Ligeledes nævntes et eksempel med salmonella i dansk svinekød, der skulle eksporteres til Rusland, hvor salmonella blev opdaget på det danske slagteri og meddelt de russiske myndigheder, som efterfølgende uofficielt bad de danske myndigheder om at lukke eksporten fra pågældende slagterivirksomhed. Derved kom der ikke et officielt eksportstop, og eksporten kunne hurtigere genoptages som normalt (Lis Alban, LF). Nedenfor er der yderligere et eksempel på, at en pro-aktiv indsats er nyttig:

På et tidspunkt i 2004 lukkede japanerne for importen af alt dansk svinekød i dage, fordi der var et udbrud af svinepest i Tyskland. Der havde aldrig været noget udbrud i Danmark, men på grund af frygten for at det skulle sprede sig, valgte japanerne at lukke for dansk svinekød til Japan. Det var selvfølgelig ikke en acceptabel tilstand, så danskerne kom hurtigt i dialog med japanerne.

(Steen Steensen, tidligere statskonsulent, i interview i FoodCulture, juni 2016)

Som eksempel på de meget alvorlige konsekvenser, der fulgte med BSE-udbruddet i 1998, kan det her nævnes, at Danmark i 2011 (tretten år efter!) blev placeret i den bedste kategori 'Negligerbar risiko' for BSE – og at det japanske marked for dansk oksekød officielt blev åbnet i februar 2016. Det blev nævnt af Camilla Brasch Andersen (FVST), at den langvarige proces med genetablering af dansk eksport af oksekød til Japan måske også kunne være begrundet i, at det ikke er så stort og oplagt et marked at satse på, og derfor har det været prioriteret fra dansk side, at anvende de diplomatiske ressourcer til åbning af andre markeder.

Det tog 15 år at komme tilbage efter BSE – det kræver styr på veterinære procedurer – og information herom.

(Lene Mølsted Jensen, statskonsulent)

*Japan lukker altid som sikkerhedsreaktion.
(Camilla Brasch Andersen, FVST)*

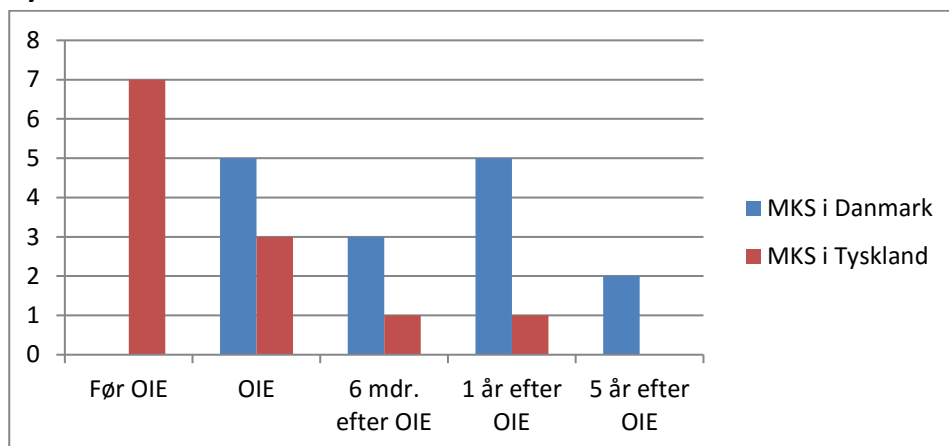
Prisfald ved MKS-udbrud

Respondenterne blev bedt om at give deres bud på, hvor stort et prisfald, der kunne forventes på det europæiske marked. Kun 6 ud af de 17 deltagere i spørgeskemaundersøgelsen gav deres bud på en kvantificering af et sådant prisfald (se alle svar i bilag 13). Der var dog stor enighed blandt deltagerne om, at et markant prisdyk kan forventes på danske animalske produkter, hvis der kommer et MKS-udbrud. Respondenternes bud på fald i svinekødspriser lå mellem 20 og 100 procent eller 1-3 kr./kg, mens bud på fald i oksekødspriser lå mellem 10 og 100 procent – men som nævnt baseret på få udsagn.

Markedslukningens varighed

Respondenterne blev ligeledes bedt om at give et bud på, hvor længe markederne ville forblive lukkede efter et MKS-udbrud i forhold til en officiel erklæring fra OIE om MKS-frihed. I Figur 3.2 ses, hvordan respondenternes vurderede tid til genåbning af dansk eksport efter et MKS-udbrud i hhv. Danmark og Tyskland. Det ses, at 5 ud af 15 vurderer, at Danmark kan genåbne eksport, samtidig med at OIE erklærer Danmark for sygdomsfrit – resten forventer længere tid, før markeder i lande uden for EU genåbner. Til gengæld vurderede flertallet (i alt 10 respondenter), at dansk eksport til tredjelande kan genåbne før eller samtidig med OIE's erklæring om sygdomsfrihed i Tyskland.

Figur 3.2 Vurdering af tid til genåbning af dansk eksport efter MKS-udbrud i hhv. Danmark eller Tyskland

Note: Figuren er baseret på besvarelser af spørgsmål 15 "Hvor hurtigt ville du forvente, at Danmark kan begynde at genetablere markedsadgang til verdensmarkedet efter et udbrud af mund- og klovsyge i forhold til OIE's erklæring om sygdomsfrihed?" 15 eksperter svarede på spørgsmålet.

I nogle af interviewene blev MKS-udbruddet i 2001 (som hovedsagelig ramte Storbritannien men også Irland, Frankrig og Holland) brugt til at illustrere de mulige konsekvenser af et MKS-udbrud.

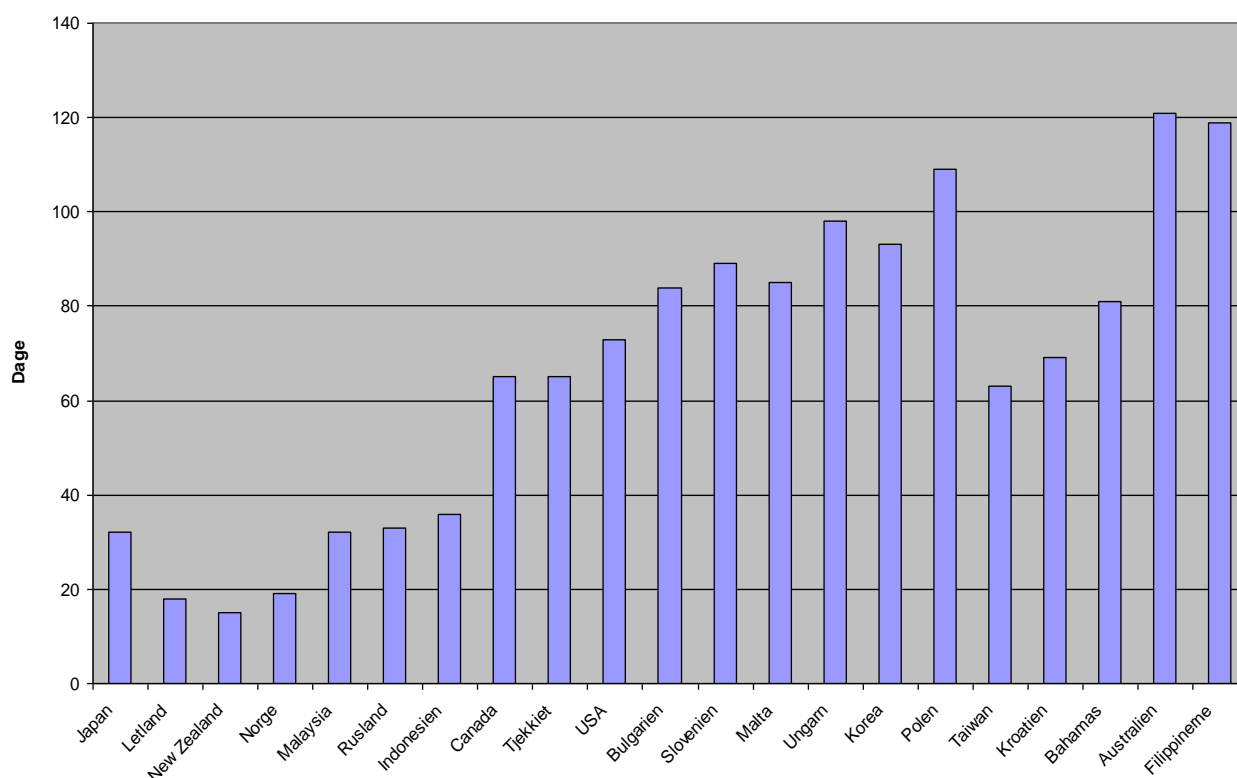
Eksempelvis ses, at Japan genåbnede relativt hurtigt for import af dansk svinekød efter MKS-udbruddet, hvilket også fremgår af nedenstående citat:

Efter udbruddet af MKS i Tyskland i 2001 lukkede Japan for import af kød fra Europa. For Danmarks vedkommende varede importstoppet kun i 29 dage. Det menes at skyldes både en stor anerkendelse af det danske veterinære beredskab fra japansk side, at dansk svinekød udgjorde en stor del af japansk import, således at den japanske forarbejdningsindustri var indrettet til danske størrelser og en stor tillid til danske kødprodukter. Tilsammen forkortede disse faktorer importstoppet.

(Steen Steensen, tidligere statskonsulent)

Under interviewet med Jens Munk Ebbesen viste han ud fra Figur 3.3, hvornår de forskellige eksportmarkeder for dansk svinekød genåbnede efter udbruddet af MKS i de fire andre europæiske lande i 2001.

Figur 3.3 Varighed af importforbud for dansk svinekød som følge af MKS i UK m.m. (i 2001)

Kilde: Jens Munk Ebbesen, Landbrug & Fødevarer.

Note: Bemærk, at flere lande siden er blevet optaget i EU (Letland, Tjekkiet, Bulgarien, Slovenien, Ungarn, Malta, Polen og Kroatien).

Vildsvin

Respondenterne blev bedt om at forholde sig til betydningen af en betydelig bestand af vildsvin i Danmark for genetablering af markedsadgang til verdensmarkedet efter et udbrud af mund- og klovsyge i Danmark. Svarmulighederne var 0 = 'ingen betydning', 1 = 'lille betydning', 2 = 'stor betydning' og 3 = 'meget stor betydning'.

Den gennemsnitlige score for de 11 respondenter, der svarede, lå på 1,8, hvilket var tæt på 'stor betydning'. En ekspert tilføjede til sit svar, at en betydelig bestand af vildsvin ville være værre ved udbrud af Afrikansk svinepest (og ville have fået en score på 3).

3.2.4 To scenarier for det veterinære beredskabs værdi for eksport af dyr og animalske produkter

Det har ikke været muligt i denne undersøgelse at kvantificere værdien af det veterinære beredskab for dansk eksport af dyr og animalske produkter til tredjelande. Flere eksperter tilkendegav, at det ikke er realistisk at angive en værdi, fordi det er umuligt at udskille effekterne af det veterinære beredskab fra andre effekter. Flere synes at anse det veterinære beredskab som en del af en samlet "dansk pakke", hvor enkeltelementer ikke kan vurderes isoleret.

Der blev formuleret to hypotetiske scenarier for niveauet af det danske veterinære beredskab for derigennem at illustrere betydningen af det veterinære beredskab for værdien af eksport. Jens Munk Ebbesen (LF) blev bedt om at kommentere de to scenariebeskrivelser. Nedenstående scenarier – uden en kvantificering af konsekvenserne – kan således bruges til at synliggøre effekten af forskellige niveauer af det veterinære beredskab.

Scenarie 1. Værdien af et veterinært beredskab på nuværende niveau

Der blev ikke givet konkrete bud på forbedringer af det veterinære beredskab, som ville kunne afspejle sig i øget markedsadgang. Tværtimod tilkendegav flere eksperter (kilde A samt Jens Munk Ebbesen og Ole Meland (LF)), at det eksisterende beredskab syntes at være tilstrækkeligt til at give den ønskede adgang til nye markeder. De involverede repræsentanter for kvæg- og svinesektoren samt myndighederne vurderede således, at der i dag ikke er relevante markeder, som er lukket for dansk eksport på grund af det nuværende veterinære beredskab:

Med det nuværende veterinære beredskab har jeg ingen eksempler på, at vi fra dansk side ikke har adgang til et potentielt og relevant eksportmarked som følge af et utilstrækkeligt dansk veterinært beredskab.

(Jens Munk Ebbesen, LF)

Dette udsagn er tolket som, at der vil være en meget begrænset økonomisk værdi i (måske ligefrem nul) at forbedre det veterinære beredskab, hvis formålet med forbedringen er at skaffe adgang til nye markeder. Der synes således at være et status quo-knæk, hvor forbedringer ikke vurderes at have

værdi i forhold til at give adgang til flere markeder. Til gengæld blev der udtrykt bekymring for, at et reduceret veterinært beredskab kunne skabe problemer i forhold til markedsåbninger (Steen Steensen, tidligere statskonsulent og Jens Munk Ebbesen, LF). Det vurderes således, at der kan være store omkostninger forbundet med forringelser af det veterinære beredskab, hvis det medfører, at det danske veterinære beredskab kommer ned under niveauet for vores nærmeste konkurrenter. Omkostningerne vil i så fald være i form af øget risiko for, at andre lande får markedsadgang i stedet for os. Det vides ikke, hvor stor afstand der er mellem det danske og nære konkurrenters beredskab (og om opfattelsen blandt de adspurgte eksperter er retvisende i deres opfattelse af, at øget dansk veterinært beredskab ikke ville øge eksportværdierne).

Scenarie 2. Værdien af et veterinært beredskab på OIE-niveau

Dette scenarie beskriver en skrabt udgave af det danske veterinære beredskab, hvor OIE-kravene søges opfyldt med mindst mulig indsats og uden netværksskabelse, markedsføring af beredskab, tillidsskabende aktiviteter m.m.

Opfyldelse af OIE-kravene kan siges at være en nødvendig betingelse for, at tredjelande overhovedet vil være interesseret i at importere animalske produkter eller dyr fra Danmark. Al dansk eksport til tredjelande forventes således at ville forsvinde, hvis Danmark ikke opfyldte OIE's krav. Hele svineeksporten ville i så fald skulle afsættes på det europæiske marked med betydeligt pristab til følge. Dette scenarie er kommenteret nedenfor:

Det er svært at værdisætte tabet i dette scenarie. Tilliden til danske system vil være vanskeligt at opretholde, og det vil givet betyde manglende muligheder for at åbne nye markeder. Det vil imidlertid også betyde, at hvis markeder lukker for Danmark på grund af udbrud i andre EU-lande, så vil det tage længere tid at få genåbnet for Danmark.

Så det vil sige at tabet i "fredstid" først og fremmest er manglende muligheder for at åbne nye markeder. I tilfælde af "udbrud i andre EU-lande" vil der være omkostninger for hver måned, det tager længere at få genåbnet. Det er meget usikkert at kvantificere tabet.

(Jens Munk Ebbesen, LF)

Et scenarie, hvor det danske veterinære beredskab end ikke levede op til EU, ville være urealistisk, da det vil være i strid med EU-lovgivningen. Herudover ville det også være meget omkostningsfyldt at have et veterinært beredskab, der ikke levede op til gældende EU-lovgivning:

Scenariet vil betyde, at ikke blot afsætning til tredjelande vil ophøre, men det vil heller ikke være muligt at omsætte frit i EU. Dette scenarie vil betyde et meget stort tab, måske mindst på højde med tab ved udbrud.

(Jens Munk Ebbesen, LF)

4 Opsamling

På trods af det begrænsede antal respondenter i spørgeskemaundersøgelsen vurderes det, at analysens resultater har en vis tyngde, fordi vurderingerne fra spørgeskemaet understøttes af de kvalitative interviews.

Veterinæraftaler forhandles mest på bilateralt niveau mellem lande. Argumentet synes at være, at incitamenterne for at lave aftaler er større for lande med en stor eksport til lande uden for EU end for den gennemsnitlige EU-medlemsstat. Da eksempelvis Danmark har en væsentlig eksport af især svinekød til tredjelande, har danske myndigheder en særlig interesse i gode bilaterale forhold til fx Japan og Kina.

Det veterinære beredskab er i funktion i både freds- og krisetid. Værdien af det veterinære beredskab kan opfattes som en funktion af både effektiviteten af det veterinære beredskab og af markedsføringen heraf.

Aktiviteter relateret til hhv. åbning, vedligeholdelse, genåbning og forhindring af lukning af markeder, som refererer til det veterinære beredskab, er her kategoriseret som markedsføring af det veterinære beredskab. Sådanne markedsføringsaktiviteter anses ikke som værende en del af det veterinære beredskab og udføres i større eller mindre omfang af statskonsulenter, vækstrådgivere, Fødevarestyrelsen, erhvervet og forskere.

Tidsaspektet, for hvornår selve beredskabet og hvornår markedsføringen heraf har betydning i forhold til genåbning af markeder, syntes at kunne opdeles på følgende måde:

- Frem til sidste smittede dyr er slået ned, er det hovedsagelig det veterinære beredskabs effektivitet, herunder løbende at dokumentere og kommunikere, hvad der gøres, der har betydning for genåbning af markedsadgang.
- Efter sidste smittede dyr er slået ned og frem til opnåelse af OIE's officielle erklæring af sygdomsfrihed og videre frem til markedsåbninger, har hovedsagelig markedsføringen af beredskabet betydning for genåbning af markeder.

Det vurderedes af de deltagende eksperter, at danskere er gode til sporbarhed og åbenhed, og at der er tillid til det danske veterinære beredskab og det danske veterinære system i det hele taget. Herudover vurderedes det tætte samarbejde mellem myndigheder og erhverv (den danske model) som værende en vigtig årsag til, at det danske beredskab har et godt ry i udlandet.

I relation til åbenhed fremhævedes offentlighedsloven af mistanker som medvirkende til, at Danmark har ry for at have et godt og effektivt beredskab – og at praksis med at offentliggøre mistanker om MKS-smitte, før smitten er be- eller afkræftet, er særligt for det danske veterinære beredskab.

I forhold til opnåelse af markedsadgang vurderede de deltagende eksperter, at sunde dyr, fødevarer sikkerhed, den danske stats involvering samt sporbarhed var de vigtigste parametre for at opnå markedsadgang. Herudover blev markedsføring af det veterinære beredskab, åbenhed og tillid til det danske system nævnt som vigtige faktorer for markedsadgang.

Værdien af det nuværende veterinære beredskab synes, groft vurderet, at kunne måles som værdien af dansk eksport til tredjelande. Baseret på informationer fra danske repræsentanter for beredskabet og markedsføring heraf har det danske beredskab ry for at være lidt bedre end krævet af OIE og de væsentligste konkurrenter – og dette har en markedsværdi i form af hurtigere adgang til nye markeder (eksempelvis oksekød til Japan og svinekød til Kina).

I forhold til genetablering af markedsadgang synes det først og fremmest at være vigtigt at undgå markedslukninger. Derfor vurderes det, at ressourcer til at kommunikere status og til pro-aktiv indsats for at (gen-)etablere tilliden er vigtige.

Hvis der alligevel kommer et udbrud, så nævntes hurtig erkendelse af udbrud, effektiv håndtering af epidemi herunder smitteopsporing samt åbenhed og tillid til, at myndighederne gør det rigtige, som værende meget vigtige faktorer for hurtig genetablering af markedsadgang. Herudover nævntes dokumentation for, hvad der gøres, og for smittefrihed, som meget vigtige faktorer i forhold til hurtig genetablering af markedsadgang. Der var således større fokus på effektiviteten af det veterinære beredskab i forhold til genåbning af markeder end ved markedsadgang generelt. Det tolkes som, at det kan sige, at det veterinære beredskab påvirker tid til genåbning af markeder. Dette er i overensstemmelse med Johnson et al. (2015), som viste at kortere varighed af fugleinfluenza-epidemier havde en forkortende effekt på genåbning af markeder. Også den danske model – altså samarbejde mellem myndigheder og erhverv – nævntes som meget vigtig, ligesom sporbarhed, gode forbindelser mellem myndigheder, nævntes som meget vigtige.

Der viste sig således at være et stort overlap i faktorer, der var vigtige for markedsadgang, og faktorer, der var vigtige for genåbning af markeder, men dog med større fokus på det veterinære beredskabs effektivitet i forhold til at kunne påvirke tid til genetablering af markedsadgang efter et udbrud end i forhold til at sikre adgang til nye markeder.

Svarene indikerede, at det ikke vurderedes at have nogen værdi at forbedre det veterinære beredskab, hvis formålet er at øge udlandets tillid, for tilliden til beredskabet er høj i forvejen. I relation til en udbrudssituation synes der dog at være den ekstra dimension, at det er vigtigt, at det danske veterinære beredskab fortsat kunne leve op til den tillid, der udvises fra handelspartnere.

Der var tre overordnede konklusioner på analysen:

1. Det vurderedes ikke, at et forbedret dansk veterinært beredskab ville give hurtigere markedsadgang eller adgang til flere markeder. Til gengæld vurderedes det, at et mindsket dansk veterinært beredskab potentielt kunne påvirke markedsadgang negativt.

2. I relation til genåbning af markeder efter en udbrudssituation syntes det vigtigt, at det danske veterinære beredskab fortsat kunne leve op til den tillid, der udvises fra handelspartnere.
3. Det vurderedes, at øget markedsføring af det veterinære beredskab ville kunne give hurtigere markedsadgang og adgang til flere markeder – og måske forkorte tid til genåbning. Det vurderedes ligeledes, at mindsket markedsføring af det veterinære beredskab ville påvirke både markedsåbning og genåbning negativt.

Der vurderedes således, at der ligger en stor værdi i forhold til vedvarende synliggørelse, dokumentation af indsats og markedsføring af det veterinære beredskab over for eksportlande.

Litteratur

Boklund A, Halasa T, Christiansen LE & Enøe C (2013). Comparing control strategies against foot-and-mouth disease: Will vaccination be cost-effective in Denmark? *Prev. Vet. Med.* 111, 206-219.

<https://doi.org/10.1016/j.prevetmed.2013.05.008>

Bronsvort BMC, Alban L & Greiner M (2008). Quantitative assessment of the likelihood of the introduction of classical swine fever virus into the Danish swine population. *Prev. Vet. Med.* 85, 226–240. <https://doi.org/10.1016/j.prevetmed.2008.01.013>

Carvalho LF, de Melo CB, Seixas L & McManus C (2014). Brazilian foot and mouth disease status and meat exportation to the European Union. *Trop. Anim. Health Prod.* 46(3), 495-502.

<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/24338447>

Christensen T & Denver S (2015). *Omkostningsopgørelse af det veterinære beredskab for mund- og klovsyge*. Frederiksberg: Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet. *IFRO Rapport 238*. http://curis.ku.dk/ws/files/144947470/IFRO_Rapport_238.pdf

Denver S, Alban L, Boklund A, Halasa T, Houe H, Mortensen S, Rattenborg E, Tamstorf TV, Zobbe, H & Christensen T (2016a). Economic analysis of activities to prevent foot and mouth disease in Denmark. In (eds) Olsson AS, Araújo SA & Viera MF. *Food futures: ethics, science and culture*, 479 – 483.

Conference proceedings for EurSafe, Porto, September 2016. https://doi.org/10.3920/978-90-8686-834-6_73

Denver S, Alban L, Boklund A, Houe H, Mortensen S, Rattenborg E, Tamstorf TV, Zobbe H & Christensen T (2016b). The costs of preventive activities for exotic contagious diseases - A Danish case study of foot and mouth disease and swine fever. *Prev. Vet. Med.* 131, 111-120.

<https://doi.org/10.1016/j.prevetmed.2016.07.010>

Fødevarestyrelsen (2013). *Kommissorium – analyse af cost-effektivitet af det veterinære beredskab*. Notat.

Halasa T, Toft N & Boklund A (2015). Improving the effect and efficiency of FMD-control by enlarging protection or surveillance zones. *Front. Vet. Sci.* 2(70).

<https://dx.doi.org/10.3389%2Ffvets.2015.00070>

Halasa T, Bøtner A, Mortensen S, Christensen H, Toft N & Boklund A (2016). Simulating the epidemiological and economic effects of an African swine fever epidemic in industrialized swine populations. *Veterinary Microbiology* 193, 7–16. <http://dx.doi.org/10.1016/j.vetmic.2016.08.004>

Hansen HO (2012). Værdien af den danske eksport af henholdsvis fødevarer og fødevarerrelaterede teknologier. *FOI Udredning* 2012/4. http://curis.ku.dk/ws/files/40740588/FOI_udredning_2012_4.pdf

Himmelstrup K (2009). Hård kamp for markedsadgang. *LandbrugsAvisen* 30. oktober 2009.

Jarvis LS, Cancino JP & Bervejillo JE (2005). *The Effect of Foot and Mouth Disease on Trade and Prices in International Beef Markets*. Selected Paper prepared for presentation at the American Agricultural Economics Association Annual Meeting Providence, Rhode Island, July 24-27, 2005.

Johnson K, Hagerman AD, Thompson JM & Kopral CA (2015). Factors Influencing Export Value Recovery after Highly Pathogenic Poultry Disease Outbreaks. *International Food and Agribusiness Management Review (IFAMA)* 18 (A), 27-42. <https://ifama.org/resources/Documents/v18ia/Johnson-Hagerman-Thompson-Kopral.pdf>

Junker F, Komorowska J & van Tongeren F (2009). Impact of Animal Disease Outbreaks and Alternative Control Practices on Agricultural Markets and Trade: The case of FMD. *OECD Food, Agriculture and Fisheries. Working Papers*, No. 19, OECD Publishing.

<http://doi.org/10.1787/221275827814>

Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri (2013). Serviceeftersyn af det danske veterinære beredskab 2012.

https://www.foedevarestyrelsen.dk/SiteCollectionDocuments/25_PDF_word_filer%20til%20download/Ledelsessekretariatet/Rapport_Vet%20serviceeftersyn_hjemmeside.pdf

OIE (2010). *Terrestrial Animal Health Code 2010*. Volume II: Recommendations applicable to OIE Listed diseases and other diseases of importance to international trade (Article 8.5.9 Foot and Mouth Disease – Recovery of free status).

http://www.oie.int/eng/A_FMD2012/docs/en_chapitre_1.8.5.pdf):

Bilag 1. Væsentlige drivkræfter for markedsadgang for dansk svinekød og mejeriprodukter

Væsentlige drivkræfter	Sverige	Tyskland	UK	Rusland	Kina/Hong Kong	Japan
Adgang til råvarer			o			
Dokumenteret kvalitetssystem		x				
Dyresundhed					x	
Dyrevelfærd	x		x			
Ensartethed		x				
Etablering forarbejdningsindustri			o			
Etableret på markedet		o				
Fødevarer sikkerhed	o		o	x o	x o	
Geografisk nærhed	x					
Lav egen selvforsyning	x					
Kvalitet	x	x o	x		o	
Leveringssikkerhed		x			o	
Logistik					x	
Miljø	x					
Mærkevarerstrategi	o	o				
Pris		x	x		x	
Privat/offentligt samarbejde				x o		
Restkoncentration					x	
Speciale udskæringer						x
Sporbarhed				x	x o	
Stor volumen		x			x	
Sundhed (ernæringsmæssigt)	o					
Veletablerede mærkevarer			o			

Note: x angiver væsentlige drivkræfter for svinekød, o angiver væsentlige drivkræfter for mejeriprodukter.

Kilde: Hansen (2012).

Bilag 2. Deltagende eksperter

Navn	Institution
Lis Alban	Landbrug & Fødevarer
Hans Houe	Landbrug & Fødevarer
Anette Boklund	DTU-Veterinærinstituttet
Sten Mortensen	Miljø- og Fødevareministeriet
Erik Rattenborg	Landbrug & Fødevarer
Trine Vig Tamstorf	Landbrug & Fødevarer
Mathias Borritz Milfeldt/Mathilde Mammen	Miljø- og Fødevareministeriet
Troels Vensild	Fødevarestyrelsen
Camilla Brasch Andersen	Fødevarestyrelsen
Patrick Søndergaard	Statskonsulent Rusland
Poul Jacob Erikstrup	Statskonsulent Nigeria
Nina Talvela	Statskonsulent Malaysia
Lene Mølsted Jensen	Statskonsulent Japan (og Jens Toksvig)
Christian Dehlholm	Statskonsulent Kina
Anna de Klaumann	Statskonsulent USA
Henning Høy Nygaard	Vækstrådgiver Kenya
Sune Jin Christensen	Vækstrådgiver Columbia
Katja Goodhew	Vækstrådgiver i Vietnam (tidligere statskonsulent)
Steen Steensen	Tidligere statskonsulent
Poul Ottesen	Tidligere statskonsulent
Jens Munk Ebbesen	Landbrug & Fødevarer
Ole Meland	Landbrug & Fødevarer
Jan Laustsen	Landbrug & Fødevarer
Flemming Thune-Stephensen	Landbrug & Fødevarer
Finn Udesen	Landbrug & Fødevarer
Anne Berg Olsen	Thise
Annette Roer Højgaard	Danske Slagtemestre
Peter Bernt Jensen	Dansk Industri
Mads Stougaard	Danish Crown
Martin Kristiansen	BOVI Denmark
Poul Bækbo	SEGES
Hans Christian Hansen	VikingGenetics
Thomas Muurmann	DBI international

Bilag 3. Spørgeskema

1. september 2016

Formålet med denne spørgeskemaundersøgelse er at indhente viden om hvilke faktorer, der har indflydelse på markedsadgang til eksportmarkeder for animalske produkter samt genetablering af markedsadgang efter et udbrud af mund- og klovsyge. Herunder ønskes viden om "branding-effekten" af det veterinære beredskab.

Opgaven udføres af forskere ved Institut for Fødevare- og Ressourceøkonomi ved Københavns Universitet og er rekvireret af Fødevarestyrelsen.

Vi håber meget, at du har mulighed for at udfylde skemaet.

Vi forventer at besvarelsen tager 20-25 minutter. Du får naturligvis tilsendt den endelige rapport.

På forhånd tusind tak for hjælpen.

God fornøjelse!

I. Afgrænsning

1. Hvilke af følgende produkttyper beskæftiger du dig med, eller har du kendskab til, og er dermed omfattet af denne besvarelse?

Produkttype	Sæt kryds ved de relevante
Oksekød	
Mejeriprodukter	
Svinekød	
Levende dyr (svin/kvæg)	
Biprodukter enten til konsum eller medicin/dyrefoder/energi	

2. Hvilke eksportlande er især omfattet af denne besvarelse?

Eksportland	Sæt kryds ved de relevante
Medlemmer af EU	
Europæiske lande uden for EU (andre end Rusland)	
Rusland	
Mellemøsten	
Nordamerika	
Mellemamerika	
Sydamerika	
Australien	
Kina	
Japan	
Korea	
Afrika	
Andre - skriv	
Andre – skriv	

II. Adgang til eksportmarkeder

3. Angiv de tre faktorer du mener, der har været vigtigst for at opnå adgang til eksportmarkeder for danske animalske produkter? Angiv gerne om der er forskelle mellem produkter og lande.

SVAR:

4. I skemaet nedenfor er skrevet forslag til en række faktorer, der måske kan have betydning for markedsadgang på verdensmarkedet for animalske produkter. For hver faktor vil vi bede dig om at angive, hvor vigtig den er (1- ikke vigtig, 2-nogenlunde vigtig, 3- meget vigtig). Sæt de faktorer du selv har skrevet ind nederst i skemaet og angiv også vigtighed for dem.

Faktorerens vigtighed for adgang til eksportmarkeder	1	2	3	ved ikke
Produktkvalitet (fx ensartethed, bestemt fedtprocent,)				
Kundespecifikke /innovative produkter				
Fødevarer sikkerhed				
Sunde dyr				
Produktionsegenskaber ved salg af avlsdyr/sæd				
Dyrevelfærd				
Sporbarhed				
Made in Denmark – generelt				
Leveringssikkerhed				
Geografisk nærhed				
Danske kvalitetssystemer/kontrol (fx Danish Product Standard)				
Data				
Tradition for gode handelsforbindelser til eksportlandet				
Lang tid siden udbrud af smitsom sygdom i Danmark				
Den danske stats rolle/involvering				
Samarbejde mellem myndigheder, erhverv, universiteter				
Udbud på verdensmarkedet (nære konkurrenter)				
Relative priser på verdensmarkedet (danske priser ift. andre)				
Det veterinære beredskab i DK				
Det veterinære beredskab i EU				
Indsæt nedenfor de faktorer du har skrevet ned				

5. BESVARES KUN HVIS RELEVANT. Angiv de 3 faktorer du mener, der har været vigtigst for at opnå de priser I får for jeres eksportprodukter? Angiv gerne om der er forskelle mellem produkter og/eller lande.

SVAR:

III. Det veterinære beredskab

6. Hvad forbinder du med det danske veterinære beredskab?

SVAR:

7. I skemaet nedenfor er skrevet forslag til en række faktorer, der måske kan forbindes med det veterinære beredskab. Vi vil bede dig om at angive din vurdering af både vigtighed og hvor godt de fungerer. Vigtighedsskalaen er: 1-ikke vigtig, 2-nogenlunde vigtig, 3-meget vigtig. Skalaen for

hvor godt det fungerer i dag er: 1-fungerer ikke, 3-fungerer nogenlunde, 4-fungerer godt). Sæt de faktorer du selv har noteret ind nederst i skemaet og angiv også for dem vigtighed, og hvor godt de fungerer. Bemærk at tabellen omfatter både faktorer af betydning i fredstid og i krisetid.

Faktorer i det veterinære beredskab	Hvor vigtig er faktoren?				Hvor godt fungerer det i dag?			
	1	2	3	ved ikke	1	2	3	ved ikke
Beredskabsøvelser								
Beredskabets organisering under udbrud								
Beredskabets organisering i fredstid								
Danske dyrlægers ansvarlighed/faglighed								
Danske landmænds ansvarlighed/faglighed								
Danske myndigheders ansvarlighed/faglighed								
Generel tillid til det danske beredskab								
Åbenhed og kommunikation								
Data								
EU samarbejde								
Internationalt samarbejde								
Modeller til udbrudssimulering								
Dokumentation for sygdomsfrihed								
Håndtering af mistanker								
Kødkontrol på slagteri								
Vask af biler ved grænsen								
Samarbejde erhverv/myndighed/universitet								
Efterlevelse af veterinære regler i Danmark								
Særlige skrappe veterinære regler i Danmark								
Indsæt nedenfor de faktorer du har skrevet ned								

8. Hvor enig er du i følgende udsagn. Sæt kryds i et felt nedenfor.

Det danske veterinære beredskab er kendt for at være mere effektivt end hos konkurrenter som...	Helt uenig	Lidt uenig	Hverken enig eller uenig	Lidt enig	Helt enig	Ved ikke
Holland						
Tyskland						
Spanien						
USA						

9. Hvordan kan det danske veterinære beredskab forbedres i fredstid?

SVAR:

10. Er der krav til veterinære forhold udover de generelle OIE regler i de handelsaftaler, du har kendskab til? Angiv gerne om der er forskel på produkter og/eller lande.

SVAR:

11. Hvordan vil du vurdere effekten på eksport af animalske produkter af følgende tre typer af indsatser? For hver indsats vil vi bede dig om at angive, hvor vigtig den er (1- ikke vigtig, 2- nogenlunde vigtig, 3- meget vigtig).

Indsats for at styrke eksporten af animalske produkter	1	2	3	Ved ikke
Styrkelse af det veterinære beredskab				
Styrkelse af markedsføring af det veterinære beredskab				
Styrkelse af markedsføring af produktet				

IV. Mund- og klovsygeudbrud

12. Forestil dig, at der kommer et mund- og klovsyge udbrud i Danmark. Angiv de 3 faktorer, du mener, der vil være vigtigst for at genetablere eksport til verdensmarkeder efter et mund- og klovsygeudbrud. Angiv gerne om der er forskelle mellem produkter og/eller lande.

SVAR:

13. I skemaet nedenfor er skrevet forslag til en række faktorer, der måske kan have betydning for genetablering af eksport til verdensmarkeder for animalske produkter efter et mund- og klovsygeudbrud. Vi vil bede dig om at angive for hver faktor, hvor vigtig du synes, den er (1-ikke vigtig, 2-nogenlunde vigtig, 3-meget vigtig). Sæt de faktorer du selv har skrevet ind nederst i skemaet og angiv også din vurdering af deres vigtighed.

Faktorer	Hvor vigtig er faktoren for genetablering af eksportmarkeder?			
	1	2	3	ved ikke
Fødevaresikkerhed				
Dyrevelfærd				
Sunde dyr				
Sporbarhed				
Danmarks ry generelt "Made in Denmark"				
Geografisk nærhed				
Danske kvalitetssystemer/kontrol (fx Danish Product Standard)				
Data				
Gode forbindelser til ambassader i eksportlandene				
Gode forbindelser til myndigheder i eksportlandene				
Gode forbindelser til virksomheder i eksportlandene				
Lang tid siden forrige smitsomme udbrud i Danmark				
Statens rolle/involvering				
Åbenhed/dialog om mistanker og udbrud				
Samarbejde mellem myndigheder, erhverv, universiteter				
Sygdomstype (nogle vurderes farligere end andre)				
Danske priser på verdensmarkedet ift. andres				
Det veterinære beredskab i DK i fredstid				
Det veterinære beredskab i DK under udbrud				
Gode produktionsegenskaber ved salg af avlsdyr/sæd				

Fleksibilitet ift. at ændre produkttype (fersk/frossen/forarbejdet etc.)				
Veterinærcertifikater forhandlet til nye markeder				
Udbruddets størrelse				
Forbrugerreaktioner i eksportlandet				
Politiske forhold				
Indsæt nedenfor de faktorer du har skrevet ned				

14. Hvor meget tror du, at afregningspriserne på dansk svine- og oksekød ville falde, hvis der kom mund- og klovsyge udbrud i Danmark?

SVAR:

Fald i afregningspris per kg. svinekød

Fald i afregningspris per kg. oksekød

15. Hvor hurtigt ville du forvente, at Danmark kan begynde at genetablere markedsadgang til verdensmarkedet efter et mund- og klovsygeudbrud i forhold til OIE's erklæring om sygdomsfrihed?

	Før OIE	Samtidig med OIE	6 mdr. efter	1 år efter	5 år efter	Mere end 5 år
Hvis mund- og klovsygeudbruddet er i Danmark?						
Hvis mund- og klovsygeudbruddet er i nabolandet Tyskland?						

16. Hvor stor betydning ville en betydelig bestand af vildsvin i Danmark have for genetablering af markedsadgang til verdensmarkedet efter et udbrud af mund- og klovsyge i Danmark?

Ingen betydning	Lille betydning	Stor betydning	Meget stor betydning	Ved ikke

V. Afslutning

17. Har du kommentarer i øvrigt til emnet og/eller spørgeskemaet?

SVAR:

18. Må vi kontakte dig for nogle korte opklarende spørgsmål?

Ja gerne Nej tak

Endnu engang tusind tak for hjælpen!

Bilag 4. Proces for udarbejdelse af spørgeskema

Det første udkast til spørgeskemaet blev testet i juni-juli 2016 af følgegruppen og repræsentanter fra deres baglande. Herefter blev spørgeskemaudkast kommenteret af følgende:

- Følgegruppen (skriftligt) den 30/6 2016
- Følgegruppen (skriftligt) den 19/8-25/8 2016
- Statskonsulent Lene Mølsted Jensen (Japan) og praktikant Jens Toksvig (skriftligt) den 14/7 2016
- Diskuteret med Jens Munk Ebbesen og Jan Laustsen (LF) samt med Troels Vensild og Camilla Brasch Andersen (FVST) (2 interviews) den 16/8 2016
- Statskonsulenter samt Camilla Brasch Andersen og Troels Vensild (FVST) (fokusgruppeinterview) den 29/8 2016
- Det endelige spørgeskema blev udsendt den 1/9 2016 med remindere 22/9, 4/10 og 26/10 2016. Dataindsamlingsperiode 1/9 2016 – 20/12 2016.

Bilag 5. Hvad forbindes med det danske veterinære beredskab?

Spørgsmål 6 (åbent spørgsmål): Hvad forbinder du med det danske veterinære beredskab?

Svar	kategori
Høj grad af overvågning og overholdelse af internationale regelsæt, inkl. sundhedscertifikater. Hurtig indsats ved sygdomsudbrud/kontaminering af fødevarer eller mistanker herom. Høj grad af transparens og kommunikation med myndigheder i eksportlandene	2
En gennemtænkt og fleksibel handlings- og kommunikationsstrategi	2
1. At man har opbygget et sikkerhedssystem, der reagerer på risici, og at man med transparent information sikrer at såvel producenter som købere er orienteret om hvordan man skal forholde sig til en evt. risiko. 2. At man gennem public/private partnership er i stand til at spore risiko både tilbage til oprindelse og frem til evt. aftagere af produkterne.	2
Fødevarer sikkerhed	3
Der skal være styr på tingene, klare procedurer og åbenhed. Det er meget vigtig at vedligeholde kontakter og gøre det over lang tid.	2
Effektiv og hurtig håndtering af sygdomsudbrud og mistanker. Åbenhed om sygdomsudbrud og mistanker.	2
Mange årigt veldokumenteret frihed for smitsomme husdyrsygdomme => adgang til ca. 140 markeder worldwide for dansk svinekød. - Mangeårigt samarbejde mellem myndigheder (veterinært, beredskab og politi) og erhverv om at bekæmpe smitsomme husdyrsygdomme. Mangeårigt samarbejde mellem myndigheder og erhverv om at beskytte mod introduktionen af smitsomme husdyrsygdomme i Danmark. Højt smittebeskyttelses niveau, herunder information og uddannelse	2
At der reageres hurtigt og sikkert på ethvert udbrud af alvorlig smitsom dyresygdom.	1
Sikkerhed ved dyr, foder og fødevarer	3
Overvågning af forekomst af alvorlige tabsvoldende smitsomme husdyrsygdomme. Sikring mod introduktion og udbredelse af alvorlige smitsomme husdyrsygdomme. Et hurtigt og effektivt beredskab, hvis det alligevel skulle ske.	1
En garant for fødevarer sikkerhed og produktion under ordnede forhold. Har tidligere været en garant for at skabe adgang til nye markeder, men betydningen er aftaget i takt med at andre fødevarerproducerende lande er blevet stærkere på den fødevarer sikkerhedsmæssige dagsorden.	3
Enhedsorganisation med tæt dialog til virksomheder og forbrugere. Hurtig reaktion på cases.	2
Den konkrete måde hvorpå Danmark håndterer mistanke om og udbrud af dyresygdomme, især hos produktionsdyr – de sidste tilfælde var i sommers vedr. Low pathogen avian influenza, som også blev kommunikeret til de colombianske myndigheder. Mere generelt er beredskabet også en meget vigtig del af det danske veterinære og fødesikkerhedssystem, det er med til at give systemet legitimitet.	2
Evnen til at iværksætte adækvate foranstaltninger hurtigt og effektivt, hvis der er udbrud – eller mistanke om udbrud – af ondartet smitsom husdyrsygdom	1
Hele kæden fra praktiserende dyrlæger får klinisk mistanke → FVST følger op på mistanke → hurtighed mht. fremsendelse til laboratorium → sikkerhed af diagnostiske tests → operationalitet mht. etablering af zoner, nedslagning etc.	1
God sporbarhed, Effektivitet, Stor tilgængelighed af data af høj kvalitet Høj grad af samarbejde mellem de relativt få involverede parter	1
En hurtig sporbarhed i at finde kilde og omfang af et sygdomsproblem som er kategoriseret som en smitsom kvægsygdom. Vigtig med hurtig udmelding fra FVST til en genforhandling med etablerede eksportmarkeder om reetablering/ forhandling af et gyldigt eksportcertifikat	2

Bilag 6. Faktorer der måske kan forbindes med det veterinære beredskab – og hvor godt de fungerer

Spørgsmål 7 (lukket spørgsmål): I skemaet nedenfor er skrevet forslag til en række faktorer, der måske kan forbindes med det veterinære beredskab. Vi vil bede dig om at angive din vurdering af både vigtighed og hvor godt de fungerer. Vigtighedsskalaen er: 1-ikke vigtig, 2-nogenlunde vigtig, 3-meget vigtig. Skalaen for hvor godt det fungerer i dag er: 1-fungerer ikke, 3-fungerer nogenlunde, 4-fungerer godt). Sæt de faktorer du selv har noteret ind nederst i skemaet og angiv også for dem vigtighed, og hvor godt de fungerer. Bemærk at tabellen omfatter både faktorer af betydning i fredstid og i krisetid.

Aktivitet der kan opfattes som del af det veterinære beredskab	Hvor vigtig er faktoren?		Hvor godt fungerer faktoren i dag?	
	Score	Antal ved ikke/ikke besvaret	Score	Antal ved ikke/ikke besvaret
Samarbejde erhverv/myndighed/universitet	3	1	2,63	1
Efterlevelse af veterinære regler i Danmark	3	2	2,71	3
Danske landmænds ansvarlighed/faglighed	2,9	1	2,71	3
Danske dyrlægers ansvarlighed/faglighed	2,9	1	2,80	2
Håndtering af mistanker	2,9	1	2,69	1
Dokumentation for sygdomsfrihed	2,9	2	2,86	3
Vask af biler ved grænsen	2,9	3	2,75	9
Danske myndigheders ansvarlighed/faglighed	2,9	0	2,76	0
Kødkontrol på slagteri	2,9	1	2,80	2
Beredskabets organisering under udbrud	2,9	3	2,78	8
Åbenhed og kommunikation	2,8	0	2,71	0
Generel tillid til det danske beredskab	2,8	0	2,81	1
Data	2,7	2	2,54	4
Beredskabets organisering i fredstid	2,6	4	2,44	8
Internationalt samarbejde	2,6	0	2,36	3
Særlige skrappe veterinære regler i Danmark	2,6	5	2,75	5
Beredskabsøvelser	2,6	3	2,50	7
EU-samarbejde	2,6	1	2,21	3
Modeller til udbrudssimulering	2,3	3	2,63	9

Note: Gennemsnit er kun beregnet af dem der har svaret, antal 'ved ikke' eller ikke besvarede er angivet for både vigtighed, og for hvor godt faktoren vurderes at fungere.

Bilag 7. Krav til veterinære forhold udover OIE

Spørgsmål 10 (åbent spørgsmål): Er der krav til veterinære forhold udover de generelle OIE regler i de handelsaftaler, du har kendskab til? Angiv gerne om der er forskel på produkter og/eller lande.

Svar
Lande ønsker i visse tilfælde skrappe krav end OIE
Der foregår virkelig meget i retning af tekniske handelshindringer på det veterinære område. OIE-reglerne (og WTO) spiller en MEGET vigtig rolle ved at levere kalibrerende målsætninger for "hvad man må og bør gøre" i retningen af opretholdelse af sådanne hindringer , men uden garantier for efterlevelse.
Der er ikke umiddelbart særlige krav i Afrika, hvor man generelt anerkender veterinær kontrollen i DK/EU.
Nej, Malaysia følger OIE
Kun nogle som har karakter af tekniske handelshindringer.
Jeg kan ikke umiddelbart pege på nogle.
Kan ikke svare specifikt. Der er formentligt et særkrav af og til.
Kender ikke OIE-regelsættet til bunds, men bilateralt aftales der til tider ekstra tid (1 år eller mere) og vel også andre sygdomme som et land skal være fri for at kunne eksportere.
Australien har særregler mht. PRRS virus og eksport af kød, visse lande uden for EU har særregler vedr. Schmallenberg virus og eksport af levende kvæg. Kun DK og NL har fået de amerikanske myndigheders accept af ækvivalens for visuel kødkontrol.
Mig bekendt er Schmallenberger virus infektionen (kvæg) ikke optaget som en sygdom, der er underkastet det internationale regelsæt i OIE (hvilket gør det vanskeligt at håndtere overfor nogle landes myndigheder).

Bilag 8. Faktorer med betydning for markedsadgang

Spørgsmål 3 (åbent spørgsmål): Angiv de tre faktorer du mener, der har været vigtigst for at opnå adgang til eksportmarkeder for danske animalske produkter? Angiv gerne om der er forskelle mellem produkter og lande.

Svar
<ul style="list-style-type: none"> • Tillid til det danske kontrolsystem, inkl. åbenhed og transparens • Høje danske niveau af fødevare/veterinærsikkerhed • Den høje kvalitet af de danske produkter
(1) Ensartede kvalitetsvarer leveret til aftalt tid og pris og som kommer fra (2) Troværdige handelspartnere, som har effektivt og troværdigt samarbejde med (3) Kontrollerende myndigheder, der står troværdigt inde for entydigt høje og konsistente standarder.
Fødevaresikkerhed kommer før kvalitet for japanere. De nævner i det hele taget information og åbenhed om information flere gange som vigtige. I Rusland betyder fødevaresikkerhed også forsyningssikkerhed! Men de er også opmærksomme på at maden er sikker at spise. Fødevaresikkerhed er vigtigt for russerne, det er ikke bare protektionisme. Og typisk har de en 0 tolerance, hvilket er sværere og sværere, jo finere målemetoder man får.
Fødevaresikkerhed og veterinær sikkerhed, fuldstændig transparens om fødevaresikkerhed og sygdomsudbrud, effektive og troværdige fødevare- og veterinærmyndigheder. Bemærk at der bør sondres mellem markedsadgang – dvs. at markedet er åbent for dansk eksport – og afsætning, som afhænger af bl.a. pris og kvalitet
Først og fremmest er der forskel på eksport og samhandel. Men for så vidt angår eksport til 3. lande gør følgende sig gældende: <ul style="list-style-type: none"> - Den vigtigste er det den danske dyresundhedsstatus => uden dokumenteret frihed for smitsomme husdyrsygdomme ingen markeds adgang. - Så følger fødevaresikkerhedsniveauet, herunder et troværdigt sporbarheds system i alle led i kæden. - For begge ovennævnte områder (1 og 2) gælder at vi skal have et effektivt, troværdigt og veldokumenteret offentligt kontrol- og overvågningssystem samt et velfungerende og veldokumenteret egenkontrolsystem.
Det er fødevaresikkerhed der er klart vigtigst. Dvs. at man kan spise maden uden at blive syg. Også økologi købes pga. fødevaresikkerhed – ikke dyrevelfærd.
Højt niveau af veterinær (smitsomme husdyrsygdomme) sikkerhed, herunder den fulde sporbarhed (CHR-systemet) og beredskabet, der bl.a. at DK er fri for sygdomme, som andre steder er maskeret af antistoffer fra Vaccinationsprogrammer og raske smittebærere. Godt kontrolsystem fra jord til bord – veterinært og fødevaresikkerhedsmæssigt. Højt niveau af sanitær/miljømæssig sikkerhed mht. drikkevandsforsyning og andre potentielle bærere af smitstoffer.
1. Lokale importtilladelser, risk assessment, etc. 2. Food Safety standards 3. Priser og samarbejde med lokale producenter/detailhandel
1. Danmarks stærke veterinære og fødevaresikkerhedssystem, 2. evnen til at kommunikere herom og 3. svare rettidigt og fyldestgørende til pågældende myndigheder.
Tillid til vores veterinære system – vi gør, hvad vi siger. Den høje zoo-sanitære status (dyresundhed). Dernæst højt niveau af fødevaresikkerhed (lav forekomst af Salmonella og stort set aldrig rester af antibiotika i kød) – og på det seneste også vores lave antibiotikaforbrug. Ud over adgang handler det om at kunne levere en ensartet kvalitet – hver gang, der skal leveres
a) Omhyggeligheden af vores generelle overvågning b) Validiteten af diagnostiske tests c) Vores generelle troværdighed
1) Frihed for relevante sygdomme 2) Produkter af god og ensartet kvalitet 3) Ry for at have ”styr på tingene”
1) Genforhandling af nye eksportcertifikater – efter udbrud af nye kvægsygdomme er stadfæstet i OIE (International veterinær organisation). 2) Forhandling med Officielle myndigheder omkring accept af EU standarder for eksport af dybfrossen sæd/ - embryoner. 3) Kriterium/forståelse af genetiske EBV værdier i importlandets Landbrugsministerium.

Bilag 9. Faktorer med betydning for markedsadgang

Spørgsmål 4 (lukket spørgsmål): I skemaet nedenfor er skrevet forslag til en række faktorer, der måske kan have betydning for markedsadgang på verdensmarkedet for animalske produkter. For hver faktor vil vi bede dig om at angive, hvor vigtig den er (1- ikke vigtig, 2-nogenlunde vigtig, 3- meget vigtig). Sæt de faktorer du selv har skrevet ind nederst i skemaet og angiv også vigtighed for dem.

Faktor	Gennemsnitlig score	ved ikke
Fødevaresikkerhed	2,9	1
Sunde dyr	2,9	1
Sporbarhed	2,7	1
Lang tid siden udbrud af smitsom sygdom i Danmark	2,6	0
Leveringssikkerhed	2,6	3
Produktkvalitet (fx ensartethed, bestemt fedtprocent,)	2,6	1
Den danske stats rolle/involvering	2,6	1
Det veterinære beredskab i DK	2,6	1
Samarbejde mellem myndigheder, erhverv, universiteter	2,5	2
Relative priser på verdensmarkedet (danske priser ift. andre)	2,5	1
Made in Denmark – generelt	2,4	1
Produktionsegenskaber ved salg af avlsdyr/sæd	2,3	5
Data	2,3	2
Udbud på verdensmarkedet (nære konkurrenter)	2,3	0
Tradition for gode handelsforbindelser til eksportlandet	2,2	0
Danske kvalitetssystemer/kontrol (fx DANISH Produktstandard)	2,1	2
Det veterinære beredskab i EU	2,1	1
Kundespecifikke/innovative produkter	1,9	4
Dyrevelfærd	1,6	1
Geografisk nærhed	1,3	1

Note: I alt 17 svar. Gennemsnittet er beregnet ud fra scorerne 'ikke vigtig' = 1, 'nogenlunde vigtig' = 2, 'meget vigtig' = 3. 'ved ikke' eller ubesvaret indgår ikke i beregning af gennemsnit.

Bilag 10. Faktorer med betydning for priser på eksportmarkeder

Spørgsmål 5 (åbent spørgsmål). BESVARES KUN HVIS RELEVANT. Angiv de 3 faktorer du mener, der har været vigtigst for at opnå de priser I får for jeres eksportprodukter? Angiv gerne om der er forskelle mellem produkter og/eller lande.

Svar
Kvaliteten, ensartetheden og kundespecifik tilpasning af de danske produkter
Høje danske niveau af fødevarer/veterinærsikkerhed, inkl. tillid til det danske kontrolsystem
Gode relationer DK og eksportlandets myndigheder og importører/aftagere imellem
Troværdige produkter og leverandører, gode forretningsforbindelser og offentligt-privat samarbejde
1. At varerne er tilgængelige på markedet (konstant varestrøm)
2. At der kan etableres betalingssystemer, der tilgodeser begge parter
3. At kvalitet af varer er god og konstant – og der er uafbrudte kølekæder
Sporbarhed samt dansk oprindelse er uhyre vigtig på tredjelandsmarkederne, som ikke forstår/anerkender principperne bag EU's "Single Entity".
- Produktkvalitet, ensartethed, bestemt fedtprocent etc., volumen
- Fødevarerikkerhed
Produktkvalitet, Det danske kvalitetssystem, det veterinære beredskab
Min organisation har ikke forudsætninger for at besvare dette.
Leveringssikkerhed, produktkvalitet, fødevarerikkerhed
Har ikke viden/kompetencer til at svare på dette spørgsmål.
Ensartet kvalitet, evne til at levere det der er vigtigt for kunden, godt system at trække på derhjemme
a) Produktkvalitet b) Fødevarerikkerhed c) Produkter målrettet til forbruger
Forståelse for vores avlsprofil og tilhørende avlsindekssystem

Bilag 11. Faktorer med betydning for genåbning af markeder

Spørgsmål 12 (åbent spørgsmål): Forestil dig, at der kommer et mund- og klovsyge udbrud i Danmark. Angiv de 3 faktorer, du mener, der vil være vigtigst for at genetablere eksport til verdensmarkeder efter et mund- og klovsygeudbrud. Angiv gerne om der er forskelle mellem produkter og/eller lande.

Svar
<ul style="list-style-type: none"> • Håndteringen af udbruddet – gjorde DK det rigtige og er der tillid til at indsatsen virkede efter hensigten, fik vi isoleret/forstået kilden • Om udbruddet opstod som følge af en brist i det danske beredskab eller om den var uundgåelig • Om sygdomsfrihed kan dokumenteres efter udbruddet • De danske myndigheders kommunikation og datadeling med eksportlandene under og efter udbruddet – altså, stoler de stadig på os
1. Hurtig og effektiv nedlukning af eksport med henblik på at regionalisere udbrud og risiko for spredning 2. Facilitet til hurtig analyse af dyr i risikozoner, med henblik på at kortlægge spredning af sygdommen – dokumentation for at dyr er frie uden for den ramte zone. 3. Effektive foranstaltninger til hindring af spredning af sygdom, samt intensiv overvågning til at dokumentere at spredning er under kontrol
Hurtig respons fra DK myndigheder
Overbevis om at smitterisikoen er væk. Fuld åbenhed mellem veterinærmyndighederne. I EU er der regler og procedurer for hvordan man går frem. Uden for EU er det helt eller delvist politiske beslutninger
- Hurtig erkendelse af udbrud - Inddæmning af udbrud og bekæmpelse af sygdommen, uden brug af vaccination - Dokumentation for frihed, uden brug af vaccination
Hurtig og effektiv indsats – åbenhed over for omverdenen – ingen vaccination (i alvorlige tilfælde: ring-vaccination med efterfølgende destruktion af vaccinerede kreaturer).
Hurtig reaktion, åbenhed og myndighedsinvolvering.
Få sygdom kontrolleret, indsat de nødvendige foranstaltninger og kommunikation herom.
Vi skal kunne dokumentere, at der ikke er sket smitte til DK, og at vi vil kunne finde smitte, hvis der er sket smitte, og at der er tillid til, at vi gør det, vi lover.
a) Konsekvent nedslagning b) Åbenhed i kommunikation af processen c) Intensiv smitteopsporing
1) Dokumentation for frihed 2) God og effektiv håndtering af udbruddet 3) Kort varighed af epidemien
Al vores sædeksport vil være stoppet øjeblikkelig. Hurtig information via OIE om hændelsesforløbet / omfang og nedslagning af dyr. Daglige opdateringer om forløbet via OIE. En forventelig afslutning – og forberedelse til genetablering af certifikater med importlande

Bilag 12. Faktorer med betydning for genåbning af adgang til verdensmarkedet efter et udbrud

Spørgsmål 13 (lukket spørgsmål): I skemaet nedenfor er skrevet forslag til en række faktorer, der måske kan have betydning for genetablering af eksport til verdensmarkeder for animalske produkter efter et mund- og klovsygeudbrud. Vi vil bede dig om at angive for hver faktor, hvor vigtig du synes, den er (1-ikke vigtig, 2-nogenlunde vigtig, 3-meget vigtig). Sæt de faktorer du selv har skrevet ind nederst i skemaet og angiv også din vurdering af deres vigtighed.

Faktor	Gennemsnitlig score	ved ikke
Sporbarhed	3	3
Gode forbindelser til myndigheder i eksportlandene	2,9	3
Det veterinære beredskab i DK under udbrud	2,8	3
Åbenhed/dialog om mistanker og udbrud	2,8	4
Statens rolle/involvering	2,8	5
Data	2,7	3
Udbruddets størrelse	2,7	3
Sunde dyr	2,6	3
Veterinærcertifikater forhandlet til nye markeder	2,6	4
Sygdomstype (nogle vurderes farligere end andre)	2,6	3
Samarbejde mellem myndigheder, erhverv, universiteter	2,5	4
Fødevarer sikkerhed	2,5	3
Gode forbindelser til ambassader i eksportlandene	2,5	3
Gode forbindelser til virksomheder i eksportlandene	2,5	3
Lang tid siden forrige smitsomme udbrud i Danmark	2,5	3
Politiske forhold	2,4	3
Forbrugerreaktioner i eksportlandet	2,4	3
Det veterinære beredskab i DK i fredstid	2,3	4
Danske priser på verdensmarkedet ift. andres	2,2	3
Danmarks ry generelt "Made in Denmark"	2,1	3
Danske kvalitetssystemer/kontrol (fx Danish Product Standard)	2,1	5
Fleksibilitet ift. at ændre produkttype (fersk/frossen/forarbejdet etc.)	1,8	4
Gode produktionsegenskaber ved salg af avlsdyr/sæd	1,8	4
Geografisk nærhed	1,5	4
Dyrevelfærd	1,4	3

Note: I alt 17 svar. Gennemsnittet er beregnet ved at 'ikke vigtig' = 1, 'nogenlunde vigtig' = 2, 'meget vigtig' = 3. 'ved ikke' og ubesvaret indgår ikke i beregning af gennemsnit.

Bilag 13. Vurdering af prisfald ved MKS-udbrud

Spørgsmål 14 (åbent spørgsmål): Hvor meget tror du, at afregningspriserne på dansk svine- og oksekød ville falde, hvis der kom mund- og klovsyge udbrud i Danmark?

Svar på fald i svinekødspriser	Svar på fald i oksekødspriser
20-30%	10-20%
100%	100%
Det kan jeg ikke svare på – Jeg tror det afhænger meget af den konkrete markedssituation ikke mindst i EU.	
Minimum 25% dvs. Det ville koste 3 kr./kg svinekød hvis der udbrød MKS i DK nu	Minimum 25%
	Det er uhyre svært at kvantificere
Det kan jeg ikke svare på – Jeg tror det afhænger meget af den konkrete markedssituation ikke mindst i EU.	
1-2 kr./kg	?
Ved det ikke	Ved det ikke
75%	75%
Ved ikke	Ved ikke
25%	10%

Bilag 14. Forbedringsmuligheder for det veterinære beredskab

Spørgsmål 9 (åbent spørgsmål): Hvordan kan det danske veterinære beredskab forbedres i fredstid?

Svar
<ul style="list-style-type: none"> • Der er generelt set stor respekt for og beundring over det danske veterinære beredskab i udlandet • Vigtigt hele tiden at træne kommunikationen af "mistanker" for at undgå at de skaber en opfattelse af en reel trussel. Danmark gør generelt dette rigtigt godt, men en mistanke om et muligt sygdomsudbrud giver altid en smule bekymring i tredje lande, så kontinuerlig kommunikation er vigtig • Kommunikation af den danske brug og håndtering af risiko kan også være nyttig, bl.a. ift. til at forklare, hvordan vi håndterer "mistanker"
<p>Grundlæggende bygger beredskabet på fire grundpiller: Viden, Partnerskab, Handling og Betaling (Erstatning). Alle fire grundpiller skal være til stede og kan løbende forbedres. Dette fremgår også af de opstillede spørgsmål. Viden og bevidsthed om sit ansvar er vigtig for alle deltagere i beredskabet og kan/skal løbende opdateres, da der udvikles ny viden konstant, ligesom trusselsbilledet konstant vil ændre sig. Ud fra cost/benefit analyser vil det også løbende kunne lade sig gøre at ruste sig mod "kendte" trusler.</p>
<p>Fungerer udmærket</p>
<p>Ved ikke – men det er meget vigtigt at samarbejdet mellem Fødevarestyrelsen og de veterinære institutter (universiteterne) fungerer optimalt. Efter min opfattelse er vilkårene blevet vanskeligere efter, at opgaven er flyttet fra ministeriets nu nedlagte sektorforskningsinstitution til universiteterne (DTU).</p>
<p>Man skal som minimum opretholde det nuværende overvågningsniveau. Og man skal sikre at de nødvendige kompetencer og personale ressourcer er til rådighed på såvel myndigheds side (veterinært, beredskab og politi) som på erhvervs side.</p>
<p>Jeg kan ikke umiddelbart pege på nogle.</p>
<p>I sommeren 2016 oplevede vi at en af vores landmænd med malkekøer pludselig havde flere dødsfald blandt sine køer. Landmanden kontaktede mejeriet for at høre hvilke forhold der kunne være i forhold til behandling af dyrene. Flere køer døde senere på ugen og vi kontaktede landmandens egen dyrlæge, og fik bekræftet at der var mistanke om botulisme. Vi besluttede derefter at ophøre midlertidigt med afhentning af mælk. 90 % af køerne i besætningen døde, og ingen fra det veterinære beredskab kontaktede Mejeriet, hvilket vi finder beklageligt. Både landmanden og landmandens dyrlæge var kraftigt påvirket af situationen, og vi finder at det havde været på sin plads, om folk fra "indsatsstyrken" havde kontaktet mejeriet for at orientere og rådgive om situationen.</p>
<p>Endnu mere entydig info om, hvem der gør hvad i hvilke situationer. Måske en slags beredskabsportal, hvor al info deles under et udbrud (Måske findes det. Vi har ikke deltaget i en øvelse). Måske lidt mere information om, hvad der er vigtigt at fokusere på i primærproduktionen, så det ikke opfattes som noget pjat, hvor man springer over.</p>
<p>Har ikke nok kendskab til at svare på dette.</p>
<p>Gennem øvelser kan man finde ud af hvor beredskabet ikke fungerer korrekt, så fejl kan rettes</p>
<p>Kliniske mistanker kan sendes ind uden at der iværksættes begrænsninger</p>
<p>Datakvaliteten bør optimeres, således at sporbarheden også optimeres. Jvl. beredskabsøvelser Overvågning af dødelighed. Indberetning af mistanker</p>